

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного

ДАРИНА МИКИТІВНА ДОБРОЧАСЬВА
У СПОГАДАХ

Київ

2016

Дарина Микитівна Доброчаєва у спогадах / уклад. М.В. Шевера, В.В. Протопопова, А.П. Ільїнська. – Київ: Фітосоціоцентр, 2016. – 80 с.

Науково-популярне видання присвячене ювілею видатного українського систематика, флориста, музеєзнавця, історика науки, популяризатора ботанічних знань, фундатора ботанічного музею Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України лауреата державної премії УРСР, заслуженого діяча науки УРСР, доктора біологічних наук, професора Дарини Микитівни Доброчаєвої (1916–1995) і містить автобіографію вченої та спогади про неї її родичів, колег і друзів.

Книга розрахована на широке коло читачів.

Рецензенти:

доктор біологічних наук, професор **С.В. Клименко**

(Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України, м. Київ),

доктор біологічних наук, старший науковий співробітник

М.М. Федорончук (Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, м. Київ, Україна)

Затверджено до друку вченою радою Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (протокол № 9 від 17 червня 2014 року)

ISBN 978-966-02-7948-3

© М.В. Шевера, В.В. Протопопова, А.П. Ільїнська (укладачі), 2016

© Д.М. Доброчаєва, автобіографія, 2016

Р.І. Бурда, В.М. Грамма, Н.Л. Доброчаєва, І.У. Довгалюк,

І.С. Івченко, Г.Ю. Клеопов, С.В. Клименко, В.І. Комендар,

М.М. Кошова, Л.Г. Любінська, В.І. Мельник, Г.П. Мокрицький,

С.С. Морозюк, Л.І. Мусатенко, Т.Я. М'якушко, Н.В. Огородник,

В.В. Протопопова, Б.Б. Ситенко, К.М. Ситник,

А.О. Топачевський, В.К. Тохтарь,

Т.М. Черевченко, В.І. Чопик, М.В. Шевера, 2016

© Видавництво «Фітосоціоцентр», 2016

ПЕРЕДМОВА

Людина живе доти, доки живе пам'ять про неї... Пропонована читачам книга про професора Дарину Микитівну Доброчаєву, надзвичайну людину, яка присвятила своє життя ботанічній науці та служінню людям. Автори книги – колеги, рідні, друзі і просто знайомі цієї непересічної особистості. Минуло чверть століття, як її вже немає з нами, а образ і досі не потьмянів у пам'яті всіх, хто знав Дарину Микитівну. Настільки яскрава і неповторна була ця людина.

Основними рисами характеру Дарини Микитівни Доброчаєвої були наполегливість, сміливість, відкритість, шанобливе й доброзичливе ставлення до людей. Вона випромінювала енергію, оптимізм, непереборне бажання творити добро, допомагати всім, хто того потребував. Сучасники Дарини Микитівни з пошаною і любов'ю розповідають про те, що найбільше запам'яталося їм: іноді це опис її участі в тих чи інших подіях, вчинках, свідками яких вони були, а іноді, на перший погляд, невеликі факти з повсякденного життя, які підкреслюють індивідуальність натури й додають живості її образу. У спогадах приділено увагу науковій та громадській діяльності та особистим якостям Дарини Микитівни, значне місце відведено її вмінню долати труднощі, будь що домагатися виконання поставлених завдань. Захопившись якоюсь справою, вона віддавала їй всі сили і знання, весь час, а часто і свої статки, щоб негайно виконати необхідне. Гортаєш сторінки спогадів і бачиш, як усі автори насамперед підкреслюють її постійну готовність творити добро.

Назви нарисів, наприклад, «Душа Інституту», «Взірець високопорядної людини, науковця і вчителя», «Моя співавторка – щедра українська Дарина!», «Народжена для добра і любові», говорять самі за себе Це мабуть, судилося долею, оскільки закарбовано і в її імені – Дарина, і у прізвищі – Доброчаєва. Це найбільше запам'яталося всім, хто її знав і ця думка є головним стрижнем багатьох нарисів.

Мета спогадів віддати шану Дарині Микитівні Доброчаєвій, аби про видатну особистість знали і пам'ятали майбутні покоління.

Укладачі щиро вдячні всім авторам спогадів, хто відновив у пам'яті незабутні враження від спілкування з Дариною Микитівною Доброчаєвою і виклав їх на сторінках цього видання, а також співробітникам Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України – провідному редактору Майї Митрофанівні Кошовій за редагування тексту та кандидату біологічних наук, молодшому науковому співробітнику Валерії Сергіївні Павленко-Баришевій за підготовку оригінал-макету книги, провідному інженеру Національного науково-природничого музею НАН України Тетяні Лук'янівні Добичиній за надані фотографії з родинного архіву Д.М. Доброчаєвої, викладачам Іршиківського навчально-виховного комплексу (Старокостянтинівський р-н, Хмельницька обл.): заступнику директора, вчителю історії та краєзнавства Наталії Володимирівні Огородник і вчителю екології Лесі Миколаївні Клименко за надіслані фотографії села Хижники.

М.В. Шевера
В.В. Протопопова,
А.П. Ільїнська

АВТОБИОГРАФИЯ

Доброчаева Дарья Никитична
(урожденная Ковальчук Д.Н.)

Родилась 30 марта 1916 г. в селе Хижники Староконстантиновского района Хмельницкой обл., в крестьянской семье бедняков, родивших 8 детей, из которых взрослого состояния достигли четверо – я и мои три брата. В настоящее время лишь один из них в живых – инвалид II группы ВОВ, пенсионер, ранее гл. инженер и директор фабрики. Родители с 1928 г. были членами колхоза. Мать умерла в родном селе в 1938 г., отец умер в 1943 г. там же.

Неполное среднее образование (7 классов) и 6-ти месячные педкурсы окончила в райцентре – г. Староконстантинове, где учебный год работала учительницей. В 1932 г. по направлению РК ВЛКСМ продолжала учебу в рабфаке при Северо-Кавказском ветеринарно-зоотехническом институте в г. Новочеркасске. Высшее образование получила в Харьковском госуниверситете, биологический факультет которого окончила в 1938 г.

С сентября 1938 г. по настоящее время работаю в Институте ботаники им. Н.Г. Холодного АН УССР, сначала в должности ассистента, затем – аспиранта, ст.научного сотрудника, а с января 1966 г. по сентябрь 1985 г. была зав. ботаническим музеем Ин-та, принимала участие в разработке научных основ и создания его экспозиций, получивших высокую оценку со стороны отечественных и зарубежных специалистов, а также широкого круга посетителей. С сентября 1985 г. – ст.н.с.-консультант. Кандидатскую диссертацию защитила в 1946 г., докторскую – в 1978 г. За годы своей научной деятельности опубликовала свыше 150 научных работ в области флоры и систематики высших растений и вопросов музееведения. Являясь одним из основных авторов капитального 12-томного издания «Флора УССР», за которое, в числе 4-х других авторов, в 1969 г. удостоена звания «Лауреат Государственной премии УССР в области науки и техники». Принимала участие в написании 3-х изданий книги «Определитель высших растений Украины», а также коллективных трудов «Бур'яни України», «Визначник вищих рослин Карпат», «Флора Крима», «Флора европейской части СССР», «Жизнь растений». Описала 20 новых для науки видов высших растений, провела многочисленные экспедиции по территории Украины, Молдавии и других республик Советского Союза – от тундры до пустынь Средней Азии и приморских лесов Дальнего Востока, на Сахалин и Кавказ с целью сбора материала для гербария Института и экспозиций музея. Была также в 3-х длительных

экспедициях по зарубежным странам в составе отрядов НИС «Академик Вернадский» с той же целью.

В 1982 г. удостоена почетного звания «Заслуженный деятель науки Украинской ССР».

Считаю ботанику – своим призванием. С детских лет привыкла к полю-огороду своих родителей, где и сама рядом с ними работала, и страстно любила растения – культурные и полевые «дикие». Детские и юношеские воспоминания о них, их местопроизрастании, цвете, запахе и сейчас хранит память.

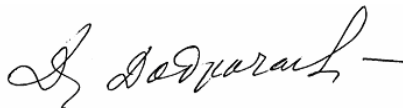
Горжусь тем, что моими учителями по высшей школе и аспирантуре были такие видные и талантливые ученые страны, как Ю.Д. Клеопов, М.Г. Попов, Е.И. Бордзиловский, М.В. Клоков, что свято храню о них память, что приняла самое деятельное участие в подготовке посмертного издания трудов М.Г. Попова.

Неоднократно награждалась Почетными грамотами Президиума АН УССР и Республиканского Комитета профсоюза, Министерства культуры УССР, Государственного комитета Совета Министров УССР по телевидению и радиовещанию, Военным Советом и Политотделом войск Краснознаменного погранокруга, награждена знаком «Отличник погранвойск».

Являюсь участником Великой Отечественной войны – в составе политотдела 215 Истреб. Авиадивизии, находилась на разных участках фронта Действующей Армии.

С 1931 по 1941 гг. была членом ВЛКСМ. С 1951 г. – член КПСС. Выполняла и выполняю множество различных общественных и партийных поручений: была секретарем КСМ и парторганизации Ин-та, членом и зам. секретаря парткомитета АН УССР, членом Радянского РК КПУ и др. В настоящее время являюсь членом правления городского общества «Знание» и Укр. отделения общества советско-болгарской дружбы, зам. партгруппорга.

Имею 10 боевых и трудовых наград.

Д. Доброчаева
6 апреля 1987 г.

ДАРИНА МИКИТІВНА ДОБРОЧАЄВА – ПОРЯД І НА ВІДСТАНІ

Серед авторів, які виклали свої спогади про Дарину Микитівну в цьому виданні, моє право найменше, бо доля не подарувала мені розкоші працювати разом із професором Дариною Микитівною Доброчаєвою в одній установі, перебувати з нею в експедиціях, проводити спільні польові дослідження, створювати музейні експозиції тощо. Проте ми часто спілкувалися, неодноразово працювали над спільними виданнями, дискутували на засіданнях редколегії «Українського ботанічного журналу». Я впевнена, що ми були друзями, тобто дружили з нею. Вона належить до видатних ботаніків ХХ сторіччя і високої ботанічної еліти України. Намагаючись згадати нашу першу зустріч, перебираю в пам'яті події нашого спільного ботанічного життя й остаточно переконаюся – Дарина Микитівна була й залишається в моєму житті завжди, постійно – і поряд, і на відстані.

Уперше я почула доповідь Дарини Микитівни в 1965 році на Республіканській конференції з проблеми «Біологічні засади раціонального використання, перетворення та охорони рослинного та тваринного світу», що проводилася відділенням загальної біології АН УРСР у м. Сімферополі на базі Кримського державного педагогічного інституту. Там я працювала асистентом кафедри ботаніки. Доповідь кандидата біологічних наук Дарини Микитівни Доброчаєвої про флору шорстколистих України та прилеглих територій в її історичному розвитку вразила глибиною, насиченістю фактичним матеріалом, аргументованістю, а разом із тим – емоційністю й неперевершеною, аж до артистичності, привабливістю, так характерною, як потім я переконалася, для доповідачки¹.

З роками життя подарувало мені більш тісні й теплі стосунки з Дариною Микитівною. В пам'яті зринають роки її спільної з колегами самовідданої праці зі створення Ботанічного музею – невід'ємної складової й окраси сучасного Науково-природничого музею НАН України. Донецький ботанічний сад, де я тоді працювала, доклав зусиль, щоб відобразити в музеї чарівні українські багаторізноманітні типчаково-ковилісті степи. Так склалося, що ці роки збіглися з опрацюванням ученою – систематиком, флорогенетиком – родини *Boraginaceae*, а згодом – підготовкою та успішним захистом у 1978 році докторської

¹ *Доброчаева Д.Н.* Флора бурчаниковых Украины и сопредельных территорий европейской части СССР в ее историческом развитии // Тезисы докл. Респ. конф. по проб. «Биологические основы рационального использования, преобразования и охраны растительного и животного мира. – Симферополь, 1965. – С. 40–42.

дисертації «Бурачнікоцветные (Boraginales Hutch.) европейской части СССР».

Та найтісніша наша з Дариною Микитівною співпраця, як і людські стосунки, настали в процесі роботи над рукописом «Конспекта флори Юго-Востока Украины»². Сам факт укладання цього «Конспекту» донецькими ботаніками під керівництвом члена-кореспондента НАН України, доктора біологічних наук, професора Євгена Миколайовича Кондратюка став справжньою подією в ботанічному житті, причому не лише України. Будучи визнаним систематиком у царині голонасінних, одним із авторів «Флори УРСР», Євген Миколайович, мабуть, цілком усвідомлював очікувані складнощі опрацювання флори промислового регіону для створеного ним колективу молодих науковців. Решта авторів «Конспекту» практики критичного опрацювання флор не мали. Крім винесених на титул прізвищ авторів, у складанні «Конспекту» брали участь аспіранти Євгена Миколайовича Кондратюка: Василь Володимирович Кучеревський (роди *Adenophora* Fisch., *Asyneuma* Griseb. et Schrenk, *Campanula* L. та *Jasione* L.) і Зінаїда Сергіївна Москаленко (Горлачова) (роди *Carduus* L., *Cirsium* Hill. та *Onopordum* L.). Тому відповідальним редактором книги була запрошена та люб'язно надала згоду доктор біологічних наук, професор Дарина Микитівна Доброчаєва. За той факт, що після виходу у світ «Конспект» отримав схвальну оцінку колег, його автори, вочевидь, завдячують, окрім Євгена Миколайовича Кондратюка, своєму дуже принциповому, справді Відповідальному редакторові, – професорові Дарині Микитівні Доброчаєвій. Вона була дуже уважною до пріоритетів українських ботаніків у трактуванні тих чи інших таксонів, їхніх обсягів, діагностичних ознак тощо. На той час ще точилися суперечки щодо видів роду *Pinus* L., описаних Євгеном Миколайовичем Кондратюком, і серед них – *P. fominii* Kondr., а також статусу *P. cretacea* Kalenicz. ex Kom. Делікатне втручання Відповідального редактора допомогло нам, авторам, коректно відобразити мінливість і різноманіття цього цінного, з практичної точки зору, роду в Донбасі та деяких інших таксонів. Для мене ця спільна з Дариною Микитівною праця стала дуже переконливою школою опрацювання наукового тексту. Тверде правило професора Доброчаєвої: зайві слова, що не несуть нової інформації й лише відволікають увагу читача від головного змісту, в науковому тексті – недоречні. А ще мені довелося відчувати глибоку та всебічну дружбу двох визначних ботаніків ХХ сторіччя – професорів Дарини Микитівни Доброчаєвої та Євгена Миколайовича Кондратюка. Ці два життя проходили паралельно, в

² Кондратюк Е.Н., Бурда Р.И., Остапко В.М. Конспект флоры Юго-Востока Украины / Отв. ред. Д.Н. Доброчаева. – Киев: Наукова думка, 1985. – 272 с.

розквіті літ доля занесла їх обох на fronti Другої світової війни, а наукова діяльність у царині ботаніки так переплелася, що мої спогади про Дарину Микитівну постійно викликають в уяві постать її колеги і друга – Євгена Миколайовича.

Дарина Микитівна, безумовно, вчений широких поглядів, свідченням чому є і ця збірка, що відображає лише часточку її багатого творчого життя вченого. Та, на мій погляд, не можна переоцінити особистий внесок праць Доброчасової у вчення про антропогенну трансформацію рослинного покриву, а перш за все – флори. Сучасні міжнародні документи, як відомо, трактують чинниками антропогенної трансформації біоти, перш за все, три наслідки людської діяльності: збіднення генофонду автохтонних видів; знищення природних оселищ аборигенних видів; занесення, натуралізація та експансія інвазійних чужорідних видів. Стосовно двох перших наслідків і запобігання їм Дарині Микитівні належить неоціненний «дидактичний внесок» – створений Ботанічний музей. А крім того, наприклад, ще в 1960 році побачила світ збірка «По заповідних місцях України», значну частину якої підготувала Дарина Микитівна. За матеріалами серії її статей із флори та рослинності академічних заповідників, розташованих на Південному Сході України, я, будучи аспіранткою, в 1969 році підготувала під керівництвом Євгена Миколайовича Кондратюка навчальний курс «Місцева флора» для студентів біологічного факультету тоді молодого Донецького державного університету. Для другого видання «Червоної книги України. Рослинний світ» (1996 рік) Дарина Микитівна творчо опрацювала таксономічно складний рід *Centaurea* L. (12 видів). Утім, експресивний розум, відчуття актуальності дослідження антропогенних міграцій судинних рослин, за всієї зайнятості вченої іншими актуальними дослідженнями, не дозволили Дарині Микитівні залишитись осторонь цієї гострої наукової та прикладної проблеми. Зацікавленість ученої синантропними рослинами проявилася раніше, ще в 1952–1953 роках. Результатом цього інтересу став цикл статей та інструкцій щодо контролю за злісним чужорідним бур'яном – гірчаком рожевим (тепер *Acroptilon repens* (L.) DC.). При опрацюванні «Флори УРСР», переглядаючи матеріали *Asteraceae*, що зберігаються в Національному гербарії України, Дарина Микитівна в іменному «Гербарії Бессера» знайшла північноамериканський вид – *Ximenesia encelioides* Cav., культурні екземпляри з Кременця, 1831 р., та Кисва, 1839 р. У «Гербарії флори України» цей вид довгий час був представлений лише зборами Олексія Лаврентійовича Липи з околиць Дніпропетровська, 1934 р., с. Стара Ігреня, здичавіло. З притаманною Доброчасовій вдачею нічого не залишати на півдорозі, незакінченим, вона звернулася до Лариси Борисівни Сидельник. І там же, у Старій Ігрені, але вже в 1957 році були знайдені зарості *X. encelioides* повсюдно: на вулицях, пустирях, уздовж залізниці, при впадінні Самари в Дніпро

тощо. У 1958 році Дарина Микитівна публікує статтю про нову адвентивну рослину – *X. encelioides*³. Вона наголошує, що дослідникам флори степової смуги необхідно звернути увагу на цей вид, а ще зауважує, що до цвітіння за розмірами та формою листків, характером їхнього опушення вид дуже нагадує *Cyclachaena xanthiifolia* (Nutt.) Fresen., проте значно різниться за будовою кошиків. І дійсно, аспірант Євгена Миколайовича Кондратюка – Валерій Савич Гумеч знайшов *X. encelioides* у 1983 році на Ляпінській косі Азовського моря (с. Приморське, Донецька обл.) як звичайний рудеральний бур'ян. Пізніше Дарина Микитівна Доброчаєва взяла участь у роботі над наразі вже раритетним, проте все ще затребуваним, визначником-довідником «Бур'яни України» (1970 рік), підготовленим спільно з Оленою Дмитрівною Вісюліною та за її редакцією.

Подвижницьке життя професора Дарини Микитівни Доброчаєвої сповнене Сонця й Добра. Перед моїми очима постає постать Дарини Микитівни в низці картинок: ось вона сидить, схилившись над рукописом, ось, накинувши на плечі розкішну хустину, поспішає на засідання вченої ради, ось у довгій вечірній сукні спускається сходами до банкетної зали ресторану готелю «Шахтар» у Донецьку, де в 1983 році відбувався VII делегатський з'їзд Всесоюзного ботанічного товариства.

А в Донецькому степу мені часто посміхаються Даринині волошки, бринять завійками описані нею громовики. В моїй пам'яті зринає образ Дарини Микитівни – впевненої, з легкою ходою, ошатно вбраної, урочистої, святкової, з незмінною посмішкою на вустах. Її хочеться наслідувати, бути, як вона принциповою, не позбавленою гумору, гарною, людиною і непересічною – завжди серед людей, викликати їхні симпатії. Але кому ж те вдасться... А ще вона була справжньою Українкою, гостинною, привітною, співучою, жінкою-вченим, якій доля дарувала і радість, і смуток. Проте Дарина Микитівна повсякчас цінувала життя, понад усе любила волю і справді була свобідною Людиною епохи ХХ сторіччя. Вона поряд і гармонійна в сьогоденні – в часи нашого загального прозріння і гідності.

Р.І. Бурда

³ Доброчаєва Д.М. Нова адвентивна рослина ксименезія енцелійовидна – *Ximenesia encelioides* Cav. на Україні / Укр. ботан. журн. – 1958. – Т. 15, № 3. – С. 87–89.

ЗА КОНСУЛЬТАЦІЄЮ ДО ДАРИНИ

«... харків'яни мене переконували:
не чіпайте ви цього Янату,
він був жовто-блакитним ...»
(Із листа Д.М. Доброчасової
до В.М. Грамми від 12.12. 1989).

Десь за часів «горбачовської перебудови» до мене, фахівця в царині бібліографії та охорони природи, звернувся співробітник Харківського обласного молодіжного екологічного центру «Озон» Сергій Олександрович Таглін із проханням написати серію життєописів про видатних природоохоронців-харків'ян, які були репресовані або імена яких були замовчувані тоталітарним режимом. Для реалізації задуму готувалася збірка статей за назвою «Завтра будет поздно»⁴, яка побачила світ у 1990 році з передмовою відомого письменника Сергія Залигіна. До збірки ввійшли нариси про таких науковців у галузі охорони природи, в т.ч. і вчених зі світовим ім'ям – ботаніків Валерія Івановича Талієва та Олександра Алоїзовича Янату, зоологів Віктора Григоровича Аверіна та Володимира Володимировича Станчинського, ентомолога Сергія Івановича Медведєва та інших. При підготовці статті про Олександра Алоїзовича Янату я, за порадою друзів, звернувся за консультацією до знаного фахівця – ботаніка та історика науки, старшого наукового співробітника-консультанта Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР, доктора біологічних наук, професора Дарини Микитівни Доброчасової, в якій вже були публікації про Олександра Алоїзовича Янату.

Дарина Микитівна запросила мене до кабінету в Інституті, запропонувала за 30 хвилин прочитати невеличку книжечку, але попередила – не вести ніяких записів. У цій книзі був описаний фрагмент наукової діяльності Олександра Алоїзовича Янати в його сумнозвісні соловецькі часи. Автор цієї книги Семен Підгайний, який, на щастя, вижив, і, виїхавши в роки війни на Захід, опублікував у 1947 році в Мюнхені, у видавництві «Прометей» книгу «Українська інтелігенція на Соловках: Спогади. 1933–1941». Тому текст статті «Еретики и бунтари: о первых советских ученых-природоохранителях» (Грамма, 1990) був відповідно відредагований, не називаючи імені Семена Підгайного, яке в ті роки було заборонене. А відредагований збірник статей «Завтра будет

⁴ Завтра будет поздно: сборник статей (о состоянии экологии Харьковской области) / Г.Г. Костак, др., С. Зальгин, Л.К. Сторожук. – Харків: Прапор, 1990. – 215 с.

поздно» вчасно побачив світ у 1990 році й викликав великий інтерес науковців і краєзнавців.

Під час бесіди з Дариною Микитівною з'ясувалося, що в нас чимало спільних наукових інтересів, зокрема в галузі історії ботаніки, біо-бібліографістики, що стосувалися не тільки життєопису професора Олександра Алоїзовича Янати та повернення із забуття його імені, а також його дружини Наталії Тихонівни Осадчої-Янати, талановитого вчителя Дарини Микитівни – Юрія Дмитровича Клеопова, який був учнем академіка АН УРСР Олександра Васильовича Фоміна, згодом працював у Інституті ботаніки АН УРСР, а з 1935 року по 20 січня 1942 – очолював кафедру ботаніки Харківського державного університету. Я став свідком, коли Дарина Микитівна була заклопотана публікацією рукопису докторської дисертації Юрія Дмитровича Клеопова на тему «Анализ флоры широколиственных лесов европейской части СССР», підготовленого до захисту й надісланого ним у Ботанічний інститут імені В.Л. Комарова АН СРСР ще в 1941 році. У 1990 році монографія Юрія Дмитровича Клеопова «Анализ флоры широколиственных лесов европейской части СССР» була опублікована та дійсно стала настільною книгою для ботаніків.

Я щиро вдячний Дарині Микитівні за те, що завдяки її старанням я теж зміг ознайомитися з цією працею, як і з життєописом Юрія Дмитровича Клеопова. Але найголовніше – я отримав консультації у Дарини Микитівни з багатьох питань, які мене цікавили, а також список її публікацій та інших авторів, зібраних нею з природоохоронної та історичної тематик, що стосувалися різноманітної діяльності професора Олександра Алоїзовича Янати. Під впливом розмов із Дариною Микитівною я розпочав широкомасштабний ретроспективний пошук публікацій вченого та літератури про нього, зокрема склав рукописний бібліографічний покажчик, присвячений заповіднику «Кам'яні могили» (Грамма, Сіренко, 2012)⁵, де проводили дослідження багато вчених, у тому числі і ботаніки.

Згодом я дізнався, що за клопотанням професора Дарини Микитівни Доброчаєвої і академіка АН УРСР Костянтина Меркурійовича Ситника справа Олександра Алоїзовича Янати була переглянута трибуналом Київського військового суду та припинена за відсутністю складу злочину. А от про причину його смерті та місце поховання нічого невідомо ще й досі.

⁵ Грамма В.М., Сіренко В.О. Заповідник «Кам'яні могили»: бібліогр. покаж. літ-ри (1833–2012 рр.) / Відділ. УСПЗ НАН України «Кам'яні могили». – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 140 с.

Трохи пізніше Дарина Микитівна демонструвала мені примірник, отриманий із Америки – монографію Наталії Тихонівни Осадчої-Янати «Українські народні рослини», опубліковані в Нью-Йорку в 1973 році, до якої увійшли матеріали її ботанічних досліджень і народних назв рослин, виконаних ще в Україні. Ініціатором їх, до речі, був Олександр Алоїзович Яната.

Для мене спілкування з Дариною Микитівною Доброчасною, її цінні поради, ставлення до понівеченої долі українських учених-ботаніків, відчуття обов'язку перед їхньою пам'яттю стали взірцем у моїх наукових пошуках.

В.М. Грамма

МОЯ ЛЮБИМАЯ СВЕКРОВЬ

С Дарьей Никитичной Доброчаевой я познакомилась в 1955 году, когда проходила преддипломную практику на Киевской междугородной телефонной станции. С ее сыном Михаилом мы вместе учились в Одесском электротехническом институте связи. Он нас и познакомил, представив меня как будущую жену. Жила Дарья Никитична на улице Прорезной, вместе со старенькой тетей. Ее муж, отец Михаила, погиб под Полтавой в годы Великой Отечественной войны.

Приняли меня в доме Дарьи Никитичны очень доброжелательно и тепло. Их дом был гостеприимным, приятным, добрым, всегда полон друзей, родных, коллег, соседей. Дарья Никитична очень хорошо и вкусно готовила, пекла всевозможные пирожки и приглашала гостей. Мне особенно нравились венские пирожки: они маленькие и тающие во рту! А сырнички?! Ее научный руководитель, Михаил Васильевич Клоков, уже умирая, просил сырнички Дарьи Никитичны. Талант!

У Дарьи Никитичны был очень обширный круг знакомых в высших эшелонах власти, она была заместителем секретаря партийной организации Академии наук, – в кругах элиты и интеллигенции, среди писателей и поэтов того времени. Но были и жены ушедших в мир иной таких известных людей, как Павло Тычина, Владимир Сосюра и другие.

На этих встречах делились воспоминаниями, читали стихи, обсуждали обстановку в стране и за ее пределами, мечтали о независимости, о свободе, говорили только на украинском языке. В то время они очень в это верили и готовились. Сбылось!

Дарья Никитична не мыслила своей жизни без оказания помощи людям. Например, когда ее отправили в командировку в Болгарию, она тут же поручила мне ухаживать за очень больной женщиной – диктором радиокomiteта Людмила Швечиковой, на период пока она не приедет. Уезжая на длительное время весной в экспедиции, поручала нам убирать могилы ее друзей, коллег, родных и т.д. А когда она шла на Байковое кладбище, то следом за ней шел Михаил и нес охапку цветов. Умирая, она поручила нам посещать могилы ее подруг, родных и коллег-ученых. Она очень хотела сохранить имена ученых ботаников: Михаила Васильевича Клокова, Михаила Ивановича Котова, Ивана Федоровича Шмальгаузена и других для Украины. Восстанавливала имена забытых ученых, таких как Владимир Ипполитович Липский, писала книги.

Однако главным делом жизни для Дарьи Никитичны стало строительство ботанического музея, лучшего в мире. Она постоянно была в экспедициях по всему миру, собирала экспонаты для музея, доставала строительные материалы, кабель и т.д. При дефиците многих

материалов это было нелегко. Но она сумела! И как же она радовалась, когда строительные работы были окончены!

Перед открытием музея первыми посетили его первый секретарь ЦК КПУ Владимир Васильевич Щербицкий со свитой послов из других стран. Музей был признан одним из лучших в мире. Витрины были выполнены так искусно, натурально и естественно, что посол Японии переспросил: «А как же Вы поливаете растения в витрине?».

На открытие музея из города Ленинграда (в то время) был приглашен ученый-северовед (к сожалению, забыла его фамилию), так он перед открытием музея просидел возле витрины «Север» целые сутки и был очень счастлив и благодарен за то, что он еще раз прожил свою жизнь заново.

Дарья Никитична эту витрину подарила мне, как северянке. Сказала, что, когда будешь грустить о своей родине, приходи сюда.

В музее постоянно были выставки цветов и грибов. Когда в г. Киеве было много смертельных случаев отравления грибами, мы всем отделом Института «Гипросвязь» посетили музей и получили исчерпывающую консультацию о грибах.

По линии общества «Знаний» Дарья Никитична читала лекции в школах, институтах, на предприятиях, в воинских частях. Слушать ее было очень интересно, познавательно и поучительно.

Дарья Никитична очень любила свою Украину, людей, язык, свое дело. Она очень переживала, что на Украине исчезли некоторые растения, травы, вытесненные сорняками, завезенными из вне, в качестве экономической диверсии от «наших друзей», как и колорадский жук. Будучи на правительственной даче, она увидела растения, которые уже исчезли повсюду, и умоляла персонал сохранить их.

Дарья Никитична была человеком с большой буквы, – красивым, добрым, чутким, внимательным, любящим свою Украину, свой народ, язык и отдала себя полностью любимому делу. Она является примером для подражания по патриотизму, трудолюбию, любви к своей Украине, человеку.

Н.Л. Доброчаева

ЗГАДУЮЧИ ДАРИНУ МИКИТІВНУ

Я досить часто згадую Дарину Микитівну Доброчаєву, свою тітку. Особливо мені запам'ятались кілька епізодів, пов'язаних із нею.

Так, у 1962–1964 роках, коли я вперше побував у Києві, завітав у гості до Дарини Микитівни. Саме тоді в Україні дозволили брати по 5–10 соток землі для садівництва та огородництва. Дарина Микитівна була однією з перших, хто оформив ці сотки. Тоді була весна, і тьотя захотіла посадити сад. Вона попросила мене допомогти їй, ми поїхали з нею на місце нашого майбутнього саду. Їхали по Дніпру на катері. Вийшли ми на першій зупинці – «Вишенька». Довкола жодної будівлі. Лише берег, порослий травою та кущами, і круті яри. Піднялися ми стежкою на гору й побачили городи з будиночками для інвентарю. Саджанці були вже на ділянці. Дарина Микитівна, сама планувала свій сад, показувала, як саджати дерева, розповідала про саджанці та їхні сорти. Вона вже тоді уявляла, яким буде її садочок. На жаль, я більше не був у цьому саду, не довелося. А місце там було чудове. І від Києва їхати близько години по Дніпру.

Останній раз Дарина Микитівна приїздила вже до нас у село в 1994 році. Вона була з подругою Олександрою Василівною Стекольниковою. Як завжди з різними подарунками. На цей раз вона привезла два саджанці кизилу – двох сортів. Ми посадили їх біля самої хати, і вони дуже добре прижилися. З них вирости надзвичайно гарні дерева. Згодом від них вирости інші молоді дерева, які й тепер ростуть і родять ягідки. Ми дивимося на них і згадуємо, як наша тітка привезла нам їх із Києва.

І.У. Довгалюк

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВЦЯ В ОТОЧЕННІ УЛЮБЛЕНИХ ЛЮДЕЙ І РОСЛИН

1930-і роки. Після закінчення школи та педагогічних курсів юна Дарина Ковальчук (1916–1995) деякий час працювала вчителем. Її молодість частково пов'язана з навчанням у Новочеркаському ветеринарно-зоотехнічному інституті імені 1-ї Кінної Армії (НВЗІ), де ще в період 1907–1912 років були побудовані гуртожитки й будинки для викладачів, теплиця, закладено парк з різноманітними деревними рослинами Північного Кавказу. Це, зрештою, призвело до остаточного вибору нею подальшої дослідницької діяльності в ботанічній галузі. У 1933 році Дарина перейшла з Ростовського університету (нині Південний федеральний університет (ПФУ), розташований у Ростові-на-Дону і Таганрозі) до Харківського держуніверситету (нині Харківський національний університет імені Василя Каразіна).

Там першим науковим наставником студентки став видатний учений і педагог, геоботанік, флорист, систематик, флорогенетик, засновник відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР (нині Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України) Юрій Дмитрович Клеопов (1902–1943). Уже наступного року він став професором, завідувачем кафедри ботанічної географії Харківського державного університету. З 1938 року Дарина Доброчаєва – асистент відділу геоботаніки Інституту ботаніки АН УРСР у м. Києві. Наступного року, вступивши до аспірантури, вона розпочала критико-систематичне вивчення роду волошка (*Centaurea* L.) у флорі України.

Волошки. Науковий керівник Дарини Доброчаєвої, незабутній Михайло Васильович Клоков, котрий у 1947 році зробив докладний опис берези дніпровської (*Betula borysthena* Klokov), допоміг учениці опублікувати опис волошки чорноголової (*Centaurea nigriceps* Dobroc.). Багато років поспіль Дарина Микитівна Доброчаєва, прихильниця монотипічної концепції виду, висловлювала нам, молодим тоді дослідникам Інституту ботаніки АН УРСР, незадоволення наданням цьому виду рангу підвиду – *Centaurea phrygia* subsp. *nigriceps* (Dobroc.) Dostál (Nomencl. ref. in Bot. J. Linn. Soc. 71: 207.), обнародованого в 1976 році.

У 1947 році Михайло Васильович Клоков успішно захистив докторську дисертацію на тему «Ендемізм української флори», розвинувши в ній свої фітоєдологічні розробки. В 1949 році Дарина Микитівна описує ще чотири види: волошку сірувато-жовту (*Centaurea alutacea* Dobroc.), волошку несправжньопляmistу (*Centaurea pseudomaculosa* Dobroc.), волошку несправжньошкірясту (*Centaurea pseudocoriacea* Dobroc.). Ще один вид, описаний нею тоді ж, волошку тернопільську (*Centaurea ternopoliensis* Dobroc.), шанувальники

наукової спадщини Дарини Микитівни Доброчаєвої В.М. Черняк, Г.Б. Синиця, І.О. П'ятківський, доповнили сучасною характеристикою та ілюстраціями з природи й опублікували в науково-методичному виданні «Унікальні перлини природи Тернопільщини» (2014).

До волошок Дарина Микитівна зверталась і значно пізніше. Опис волошки черкеської (краснодарської) – *Centaurea czerkessica* Dobrocz. et Kotov – було здійснено на основі зборів одного з фундаторів гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (КШ), в той час завідувача відділу вищих рослин Інституту, професора Михайла Івановича Котова (1896–1978), та його учениці, нині професора Віри Вікторівни Протопопової, наприкінці 1950-х років із Північно-Західного Кавказу. Російські фітосозологи (Красная книга Краснодарского края, 2007; Красная книга Российской Федерации, 2008; Литвинская, 2013 и др.)⁶ надали цьому виду статус «уразливий», зазначивши, що це «новороссийский эндемик с низкой численностью и ограниченным распространением». Рослина цвіте в травні – червні, характеризується як геліофіт, кальцефіл, ксерофіт, котрий приурочений до кам'янистих місць, трапляється у складі степових угруповань нижньогірського поясу. Вид *C. czerkessica* зростає групами здебільшого по 15–20 особин. Її лімітуючими факторами є терасування схилів під посадки сосни кримської в 1970-х рр. Місцеве населення також постійно знищує *C. czerkessica* як декоративну рослину, тому для її охорони необхідні пошуки нових екоотів, створення за участі волошки черкеської штучних ландшафтів тощо.

Михайло Григорович Попов. Увагу Дарини Микитівни Доброчаєвої до цього видатного фітобіолога, котрий впродовж 1940–1944 років був професором Київського, а в 1945–1948 роках – Львівського університетів, і в 1945 р. обраний член-кореспондентом АН УРСР, привернули його історико-фітогеографічні й флорогенезисні дослідження, зокрема, флор середземноморського типу та Українських Карпат. З близько п'ятдесяти видів, описаних на честь Михайла Григоровича Попова (1893–1955), три належать Дарині Микитівні.

¹Красная книга Краснодарского края. Том Растения и грибы. – 2007. – Краснодар: ООО «Дизайн Бюро № 1. – 413 с.; Красная книга Российской Федерации (растения и грибы) / Министерство природных ресурсов и экологии РФ; Федеральная служба по надзору в сфере природопользования; РАН; Российское ботаническое общество; МГУ им. М. В. Ломоносова; Гл. редколл.: Ю. П. Трутнев и др.; сост. Р. В. Камелин и др. – М.: Тов. научн. изд. КМК, 2008. – 885 с.; Литвинская С.А. Флора Северного Кавказа. Атлас-определитель. – Фитон XXI. – 2013. – 688 с.

Незабаром після смерті Михайла Григоровича Попова, в 1957 році вона описує незабудку Попова (*Myosotis popovii* Dobroc.), що певною мірою символізує початок її багаторічних досліджень родини шорстколисті (*Boraginaceae*). У 1978 році вони втілились у докторську дисертацію «Бурачникоцветные (*Boraginales* Hutch.) европейской части СССР», де наведено 143 види замість відомих раніше 110, описано 6 нових для науки видів рослин. Частково робота написана українською мовою, що на той час було винятковим явищем, за повідомлення Дарини Микитівни: «... ВАК дозволив мені «Додаток» залишити українською ...».

Невеликі популяції виду *Myosotis popovii*, який вважається ендеміком Східної Європи, трапляються на кам'янистих схилах і на остепнених лісових галявинах. Вид рішенням Луганської обласної ради за № 32/21 від 3 грудня 2009 року включений до «Списку регіонально рідкісних рослин Луганської області». Його занесено також до «Красных книг» Самарської і Саратовської областей Російської Федерації.

На честь улюбленого учителя в 1968 році Дарина Микитівна описала живокіст Попова (*Symphytum popovii* Dobroc.), ендемічний вид зі складу секції *Tuberosa* Buckn. emend. Pavl., який пізніше угорський ботанік Режьо Шоо (R. Soó, 1903–1980) розглядав як синонім *Symphytum tuberosum* L. subsp. *nodosum* (Schur) Soó.

Ще одним таксоном із видовим епітетом “popovii” є представник роду синяк – *Echium popovii* Dobroc., який був описаний у 1977 році, тобто за рік до захисту Дариною Микитівною Доброчаєвою докторської дисертації. Це кримський вид, котрий уперше вона нею виявила у природі ще в 1955 році на території Судакського району в околицях села Щebetівка, біля Карадазької біостанції на степових схилах гори Карагач. Уже після успішного захисту докторської дисертації, в 1983 році Дарина Микитівна стала ініціатором унікального видання вибраних праць Михайла Григоровича Попова у двох томах «Филогения, флорогенетика, флорография, систематика», котре викликало захоплення вчених багатьох країн світу.

Українська флора. На сторінках 6-го тому «Флори УРСР», опублікованого в 1954 році, присвяченого родині розові (*Rosaceae*), також знайшов місце першоопис кущової рослини спіреї Литвинова (*Spiraea litwinowii* Dobroc.).

Аналіз структурно-граматичних структур назв деревних рослин (видових епітетів) у «Флорі УРСР» створені за «N – атр А» структурою. Її варіантами є моделі N – атр P I, де епітет вказував на дію самої рослини, «N – атр P II» та ін. Наприклад, видові назви, організовані за моделлю «N – атр P II», містять інформацію щодо якості рослини, одержаної в разі дії з боку іншого об'єкта, вказують на властивості самої рослини, умови її місцезростання, ім'я, людини, діяльність котрої була

пов'язана з ботанікою, в даному випадку з розділом фітобіології дендрологією.

Спірея Литвинова авторства Дарини Микитівни присвячена Дмитру Івановичу Литвинову (1854–1929), котрий вивчав флору різних регіонів Євразії, наприклад гірські бори, котрі вважав реліктами. Він описав, зокрема, і *Betula alajica* Litv., *B. grandifolia* Litv., *B. krshinskyi* Litv., *B. pamirica* Litv. Дмитро Іванович узагальнив також рукописи видатного систематика деревних рослин, киянина Олександра Андрійовича Бунге (1803–1890) («Мои заметки о рукописях Бунге») тощо.

Одного разу на моє запитання, чому замість пріоритетної літери «v» у написанні латиною прізвища вченого, на честь котрого названа спірея Литвинова, вона двічі використала «w», Дарина Микитівна із властивим їй гумором відповіла: «Тоді йшла запекла боротьба за нашу національну флору, і навіть цим я прагнула підкреслити її значущість, символізувавши перемогу («Victoria») наведенням літери «w», яка фактично складається з двох «v». Істинна причина цього факта лишилася нам невідомою, проте дійсно, даний том «Флори УРСР» був значною мірою рубіжним у набутті оригінальності й самобутності всього історичного видання української флори.

Сучасні дослідження інтродукції спірей, в тому числі *S. litwinowii* Dobrocz., та їх ідентифікації за допомогою множинних молекулярних форм пероксидази, проведені дендрологами Києва і Донецька (Белемець та ін., 2014; Бонюк та ін., 2013)⁷, підтверджують його обособленість. Статистичні дані стосовно деревних рослин, уперше описаних у «Флорі УРСР», демонструють найбільш представлений пласт ботанічних біоменів загальнокомунікативного лексичного шару з 77,3 % видових епітетів. Вони є найбільш затребуваними людиною в повсякденному житті, й набували назв на основі лексики, закріпленої в загальній мові. Виділяються видові епітети, котрі використовуються в ботанічній номенклатурі в переносному значенні. Традиція вторинного використання ужиткових слів для номінації назв деревних рослин, котра намітилася в глибокій давнині, актуалізується в сучасних міжнародних назвах.

⁷ Белемець Н.М., Грахов В.П., Бонюк З.Г., Паламарчук О. П. Біохімічні дослідження *Spiraea litwinowii* Dobrocz. в умовах інтродукції // Відновлення порушених природних екосистем: Мат. V міжн. наук. конф. – Донецьк. – 2014. – С. 150; Бонюк З., Кучеренко В., Белемець Н. Інтродукція таволг *Spiraea crenata* L. і *S. litwinowii* Dobrocz. та їх ідентифікація за допомогою множинних молекулярних форм пероксидази // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. – 2013. – № 31. – С. 35–37.

На численних форумах першої половини 1980-х рр. Дарина Микитівна Доброчаєва була душею різних за складом тимчасових колективів науковців. Пригадується випадок, коли взимку 1981 року в Ялті відбулось пам'ятна для нас участь у конференції «Проблемы эволюционной морфологии и биохимии в систематике и филогении растений». У зв'язку з екстремальними для Криму погодними умовами, пов'язаними з ожеледицею, був припинений рух транспорту. Група науковців, підбадьорюваних Дариною Микитівною, сміливо подолала небезпечну й складну навіть для молоді частину спуску до Масандри.

У другій половині 1980-х років Дарина Микитівна Доброчаєва була головним рушієм при підготовці до друку «Определителя высших растений Украины» (1987). Рукопис цього видання неодноразово переправлявся до його редактора, відомого українського грамінолога Юрія Миколайовича Прокудіна (1911–1992). Одного разу це випало зробити мені. Пізно ввечері, після внесення чергових корективів до «Определителя ...» у затишному помешканні Дарини Микитівна, що на розі вулиць Прорізна (тоді Свердлова) і Пушкінська, я відбув до Харкова. Вранці наступного дня мене вже чекала гостинна зустріч з Юрієм Миколайовичем і його дружиною, альгологом Олександрою Михайлівною Матвієнко (1910–1996), та продовження роботи ...

Дарувати добро ... Чудове поєднання імені й прізвища Дарини Доброчаєвої (вона охоче відгукувалася на ім'я Дора і не любила зватись офіційним ім'ям Дарія), котра все життя несла людям добро, втілилась у наступні рядки:

... Коли забута чи зневічена доля
Знов набуває гідності в просторі –
Знайомий вам цей феномен?
Це не буває за один момент ...
Безцінна ця природи доброта, і для людей науки
Дариною Микитівною здійснено цю злуку,
І, виринувши з небуття і жаху,
Вони зустрілись під музейним дахом ...

І.С. Івченко

НЕЗАБУТНЄ ...

Дарина Микитівна Доброчаєва була для мене (мабуть, як і для багатьох) взірцем ученого – талановитого ботаніка і жінки – красивої, яскравої, душевно багатой.

Пам'ятаю засідання наших спеціалізованих учених рад у Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (тепер Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАН України), тоді я була ученим секретарем. Андрій Михайлович Гродзинський – голова Спецради, гуртував біля себе відомих учених-ботаніків, фізіологів. Членами Спецради були Данило Якович Афанасьєв, Ераст Анатолійович Головка, Ігор Миколайович Гудков, Андрій Васильович Капля, Єлизавета Львівна Кордюм, Микола Арсенійович Кохно, Володимир Іванович Чопик та інші й Дарина Микитівна Доброчаєва. Завжди оптимістична і красива, часто у неї на плечах була велика квітчаста українська хустка. Для мене таке зібрання талановитих, відомих людей було завжди великою подією: скільки було цікавих доповідей, виступів опонентів, членів Спецради!

Узагалі засідання спецрад тоді проходили з великою участю людей – це були дійсно «майстер-класи», кожне засідання було подією в житті науковців, аспірантів, коли можна було почути яскраві виступи, відбувалися жваві обговорення, дискусії. Цікаво, що в нашій раді тоді захистилися відомі тепер ботаніки Дмитро Васильович Дубина, Яків Петрович Дідух, Володимир Андрійович Соломаха, Владислав В'ячеславович Корженевський та інші. Дарина Микитівна, як правило, нівелювала гострі моменти, які іноді виникали на засіданнях, захищала дисертантів.

Останнє засідання нашої спецради (вичерпався строк повноважень) було навесні, наприкінці квітня 1988 року. Вирішили сфотографуватися – вийшли в чудовому настрої на вулицю. Андрій Михайлович Гродзинський подарував Дарині Микитівні квіти і сказав «Вам це дуже личить».

Ближче я познайомилася з Дариною Микитівною в 90-тих роках після захисту своєї докторської дисертації.

Мабуть, як і у всіх, після захисту дисертації, коли ніби спала напруга, так багато часу займає оформлення післязахисної документації. Тож завершивши все, я вже ні про що не хотіла думати, а тим більше довідуватися, що відбувається там, у тому недоступному (як мені здавалося) ВАКу. Аж поки не повідомили про позитивне рішення і, як виявилось, рецензентом моєї роботи була Дарина Микитівна Доброчаєва. Я про це не знала. І вже пізніше Дарина Микитівна розповідала, як все відбувалося, говорила: «... я відкрила папку, а там дві монографії, то ж питань не було». А розповідаючи про свою докторську дисертацію, з

легкою іронією ставлячись до себе, говорила: «... та у мене теж були погіршеності, у кого їх не буває? Але моя дисертація – то моє творче багатство і натхнення».

Приємна, проста в поведженні з людьми, вона, здається, завжди була в оточенні колег, друзів, родичів. Пам'ятаю, як вона піклувалася про тих родичів, що жили в селі, знала про всі їхні життєві потреби і усім допомагала.

А ще Дарина Микитівна пекла такі чудові пиріжки! Коли вона все встигала?

Часто після зборів Загального відділення біології запрошувала колег на обід до себе додому. Пощастило й мені кілька разів потрапити на ці невимушені спілкування з цікавими науковцями.

А одного разу вона зателефонувала і сказала, що приїздить до Києва Сигізмунд Семенович Харкевич (він працював у Владивостоку) і прийде до неї додому, запросила й мене. Сигізмунд Семенович приїздив в останні роки свого життя в Україну щороку, а цього разу він був опонентом дисертаційної роботи Таміли Миколаївни Сидорук із дендропарку «Софіївка». Цікава і зворушлива була ця зустріч з Дариною Микитівною і Сигізмундом Семеновичем. Це був останній його приїзд до Києва.

Якось одного разу, коли мені знову пощастило бачитися з нею, вона сказала: «... оце упорядковую свої архіви, їх так багато, в кожному із записів і записничків скільки цікавого!». Вона повернула із небуття стільки матеріалів про вчених, репресованих і забутих!

Життя Дарини Микитівни Доброчаєвої – це служіння науці, це – відданість справі, це – душевний неспокій, коли йшлося про долі людей...

Для мене Дарина Микитівна завжди – красива, талановита, усміхнена.

С.В. Клименко

ВОСПОМИНАНИЯ О ДАРИНЕ ...

Вспоминая Дарью Никитичну Доброчаеву, считаю ее – близким и родным мне по духу человеком, которому я очень обязан.

Все началось с телефонного звонка в далеком 1990 году из Киева от некоей Доброчаевой, которая представилась и сказала, что она была ученицей, а позже – сотрудницей моего отца и в настоящее время готовит к изданию его книгу «Анализ флоры ... широколиственных лесов европейской части СССР», для выпуска которой не хватало какой-то карты, и она просила поискать эту недостающую карту (если таковая сохранилась). Все, что осталось у меня (несколько работ отца и два небольших альбома его стихотворений), я отослал Дарье Никитичне. Прошло несколько месяцев и мне неожиданно позвонил брат Лёва из Денвера. Не знаю, как Дарине удалось его разыскать (моя мама до 1954 г. регулярно обращалась в какие-то службы, но нам приходило раз в год письмо, в котором сообщалось, что такие среди живых не значатся). Вот так, благодаря Дарине, с 1991 г. я регулярно общаюсь с родным братом... Кроме этого, именно Дарина познакомила меня с Радой Остаповной Лысенко, которая держала меня на коленях (мне было около 4 месяцев), когда моя мама уехала в Смелу на похороны отца, но ... успела на свежую могилу. У Рады Остаповны мы с женой останавливались и ждали приезда Лёвы и у нее же впервые увиделись с Дариной. Вот тогда я узнал точное место захоронения своего отца. Чуть позже я поехал в Смелу и нашел могилу отца и его матери (думаю, что еще 3-4 года и ее уже никто бы не нашел – два холмика и две железки, с трудом читаемые). Сейчас уже все в порядке, и в 1996 году мы туда ездили.

Вот так Дарина свела всех нас вместе, и с 1992 года в августе мы с женой приезжали к Лысенкам в Киев на 4-5 дней раньше Лёвы, и первый визит был всегда на Прорезную к Дарине, которую мы забирали к Раде (домой или на дачу). Такие визиты и встречи продолжались до 2007 года, по разным причинам, после этого мы общались с помощью писем и телефонных разговоров.

Вспоминая потом наши встречи с Дариной и анализируя тематику бесед, я пришел к выводу, что впервые столкнулся с деловой женщиной.

Кроме этого, Дарья Никитична, по моему убеждению, привыкла всегда и во всем полагаться только на себя. По первому определению: столько времени общаясь, обычно у Рады Остаповны, я, готовясь к этим воспоминаниям, вдруг сделал для себя странный вывод: кроме работы, а это общения с сотрудниками, рассказы об экспедициях, институте, выпуске работ отца и пр., Дарина больше ни о чем не вспоминала, как будто бы больше ничего в ее жизни и не было. Что касается второго: во

время третьего или четвертого посещения Киева Дарина предложила нам с женой посетить Байковое кладбище, на котором покоились мужа и Дарины, и Рады. И когда она подвела нас к ухоженной могиле мужа, я на красивой гранитной плите прочитал фамилию поэта и даты его рождения и смерти, а затем перевел глаза левее и у меня ноги подогнулись: на этой же плите – фамилия, имя и отчество Дарины, дата рождения и ... прочерк ... Увидев мое замешательство, она объяснила, что не рассчитывает на то, что после ее смерти кто-то будет этим заниматься, а так только дату смерти поставят и все.

Заканчивая на этой грустной ноте, хочу сказать, что с момента знакомства и до этого дня Дарья Никитична Доброчаева была и остается близким и дорогим для меня человеком. И мы с женой всегда будем ее любить и помнить...

А.Г. Клепов

ДУША ІНСТИТУТУ

Пригадую осінні дні, коли після вступних іспитів у аспірантуру в Інституті ботаніки АН УРСР я приступав до навчання. Проходив по вулиці Репіна, яка була в ошатному осінньому вбранні з темно-зелених листків, пофарбованих осінніми кольорами. Знову ввійшов через хвіртку в просторий двір, де розташоване приміщення Інституту. Настрій був відмінний від того, коли я був одним із абітурієнтів аспірантури, зрозуміло, схвильований. А на цей раз я уже йшов більш спокійно, оскільки вважав себе дуже щасливим, адже став аспірантом уславленого Інституту ботаніки АН УРСР, очолюваного видатним вченим, академіком АН УРСР Дмитром Костьовичем Зеровим. До речі, про нього я багато чув ще знайомства з Інститутом, уявляв собі його якимось недоступним, а побачив знову, як і при першому знайомстві на екзамені, посмішку і ввічливе обличчя. Це заспокоїло. Вхід до Інституту був через тодішній музей, а справа читаю – відділ геоботаніки, гадаю, що це і є мій відділ. Тут я познайомився із його завідувачем Данилом Яковичем Афанасьєвим, надзвичайно серйозною людиною, але, що теж було приємним, мій робочий стіл був буквально за його плечима (його робоче місце було перед вікном). Перші дні адаптації до академічної установи звичайно були насичені все новими й новими враженнями, особливо, коли я знайомився із самим приміщенням і різними відділами Інституту. Внутрішнє життя наукової установи було розміреним, то тут, то там проходили співробітники, часто по двоє. Іноді кілька співробітників стояли в коридорі й розмовляли, а інші – кудись поспішали у своїх справах. По правді кажучи, все було цікавим, оскільки деяких видатних учених, яких я знав за підручниками й посібникам або просто за розповідями своїх викладачів в університеті, я бачив живими. Велике враження на мене справив професор Альфред Миколайович Окснер, який розмірено проходив коридорами Інституту і з усіма співробітниками надзвичайно ввічливо вітався і розмовляв. По сусідству з нашим знаходився відділ цитоембріології. Я користувався підручником за авторства члена-кореспондента АН УРСР Якова Самуїловича Модилевського і по ньому складав іспити з цього предмета в Ужгородському державному університеті, в якому навчався, і дуже хотів його побачити. І моє бажання здійснилося. Коли я йшов у бібліотеку, двері відділу відчинилися і з'явилася невисока, але поважна людина, яка допитливо з-під лоба оглянула мене (очевидно, що він міг мене запам'ятати під час іспитів до аспірантури, бо членами комісії були члени вченої ради Інституту). Всі вони були якісь дуже серйозні, і я й досі дивуюся, чому я, провінціал, не дуже боявся відповідати на питання в білеті й інші додаткові запитання, а їх було багато. Ніколи не забуду, як

одного разу під час роботи екзаменаційної комісії Дмитро Костьович Зеров підійшов до мене і запитав: «А ви знаєте, що таке рододендрон?» Я відповів: «Так». І він назвав кілька пунктів, де цей вид росте в Карпатах. Я зрозумів, що він був на Чорногорі. Він продовжив: «Я вважаю, що це дуже гарна, приваблива квітка полонини». І більше нічого не сказавши, пішов.

Отак спостерігаючи за життям Інституту, я помітив трохи вище середнього зросту, але дуже струнку (я її бачив зі спини) молоду жінку. Вона, повертаючись то направо, то наліво віталася з кимось, іноді розмовляла на ходу з співробітниками. Тут же я довідався і як її звати, бо з канцелярії вченої секретар Інституту Євген Миколайович Кондратюк сказав: «Дорочко, зайдіть, будь ласка, до мене на пару хвилин». Я запам'ятав цього вченого секретаря за цікавим епізодом: проходячи по двору Інституту, я зустрівся з ним і він звернув увагу на мої штани (зі спеціальним замочком, аби можна було їх зсувати під коліно, котрі я носив ще з часів навчання в гімназії у Празі) і сказав: «А що це у Вас за штани?», на що я відповів: «Це звичайні спортивні штани». І пішов далі.

Траплялося так, що в мене, як і деяких інших молодих учених Інституту ботаніки АН УРСР призначили агітатором перед виборами до Верховної Ради СРСР. Я шов по коридору повз розташовані скрізь величезні дерев'яні гербарні шафи до місця роботи тієї дівчини, яку співробітники ласкаво називали Дорочкою. Без жодних попередніх слів вона мені каже: «Васю, знаю, що Вас призначили агітатором і прошу бути на вулиці Чкалова за даною Вам адресою із планом роботи на місяць». Були зустрічі, виступи, запитання і відповіді на політичні теми, що я мав роз'яснювати. Ця наша робота фіксувалася у спеціальному журналі й перевірялася Дорою Микитівною Доброчаєвою, яка відповідала за роботу агітаторів і підготовку до виборів в Інституті.

А далі, після затвердження теми дисертаційної роботи, пов'язаної із вивченням рослинності гірського хребта Чорногора, я готував реферат і підбирав види рослин, які мене найбільше цікавили, в гербарії Інституту. Гербарієм флори України опікувалася дуже ввічлива жінка і кваліфікований фахівець Ольга Іванівна Романова. Знаючи про те, що Дора Микитівна Доброчаєва у «Флорі УРСР» була автором опрацювання роду волошка, я відібрав гербарій найбільш цікавих і рідкісних видів із цього роду і пішов із ним до неї. Вона дуже зраділа, що я знаю її прихильність до цього роду і попросила мене записати місця, пов'язані зі зростанням видів у Карпатах. Я зрозумів, що вона пройшла Чорногору.

Ще не раз я стикався з діяльністю Дори Микитівни в Інституті ботаніки АН УРСР, яка була надзвичайно багатогранною, бо вона, Дорочка, вміла знайти підхід до людей і досягала мети не тільки в Інституті, але і в Президії Академії наук УРСР, міських партійних та громадських організаціях. Усюди її знали, знали і як Дору Микитівну, і

як Дорочку. Із розмови з іншими співробітниками Інституту знаю, що в неї майже не було таких справ, які б вона не вирішувала позитивно. Особливо її шанувала дирекція Інституту: коли потрібно було щось зробити в Президії Академії наук, тоді туди йшла Дорочка і робила свою справу.

На різних наукових конференціях, семінарах, що проводилися в Інституті, вона часто виступала, і виступи її були серйозними, глибокими, інформативними, насиченими науковими термінами і фактами тощо, причому мова була доступною. Але, що мені особливо подобалося, то це те, що ніколи на різних інститутських заходах або просто в розмові зі співробітниками я не чув її виступів чи розмов російською мовою. Здавалося, що вона її не знала. Розмовляла виключно вишуканою українською мовою. Те саме можу сказати і про Дмитра Костьовича Зерова. Порівнюючи їх з іншими колегами, можу зазначити, наприклад, що мій завідувач Данило Якович Афанасьєв розмовляв майже виключно російською мовою.

Тепер, коли я заходжу до Інституту ботаніки, мені не вистачає Дори Микитівни Доброчаєвої, яка, вигинаючись, обходячи співробітників, рухалася у справах у своєму напрямку. Є таке слово «вседесуща» – так це про Дору Микитівну. Я називав її саме так. І завжди з усіма ввічлива, стримана. Тепер важко зустріти таких людей, яким можна давати лише позитивні характеристики. Спілкувався з нею я досить часто, але ці зустрічі були короткими.

Ніколи не забуду, як після успішного захисту кандидатської дисертації я повернувся на своє робоче місце у відділ і до мене підійшла Дора Микитівна та щиро привітала.

Уже працюючи в Ужгородському державному університеті, в 1955 році, я зі студентами-ботаніками проводив літню польову практику в Криму. Ми відвідали, серед іншого, і знаменитий Нікітський ботанічний сад. Там, до речі, зустріли Дору Микитівну Доброчаєву разом із видатним ученим ботаніко-географом, членом-кореспондентом АН УРСР Михайлом Григоровичем Поповим, які саме в той час досліджували флору кримських гір. Їх навіть не відразу поселили в будинок для приїжджих у Саду, зауваживши, що сюди зараз приїхали іноземці. Причиною такого «непорозуміння» насправді було те, що кілька студенток із Мукачєвого, серед яких була і Магдалина Михайлівна Чубірко, згодом доцент кафедри ботаніки Ужгородського держуніверситету, розмовляли угорською мовою. Але потім усе вирішилося. І ми всі разом спустилися до Чорного моря і сфотографувалися на пам'ять. Саме ця зустріч зафіксована на представленій тут світлині. Наступного дня ми знову разом піднялися на гору Ай-Петрі, де збирали гербарій. Михайло Григорович багато розповідав нам про рослинний покрив Криму, а також Карпат, Кавказу, Сибіру, Середньої Азії, інших регіонів, часто порівнюючи їх, підказував

студентам латинські назви зібраних ними видів рослин. Інколи й Дора Микитівна долучалася до розмови, додаючи до розповідей Михайла Григоровича цікавинки про кримські рослини.

Пізніше з Дорою Микитівною Доброчасною, уже коли вона працювала завідувачкою ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР, ми часто зустрічалися на щорічних зібраннях і з'їздах Українського ботанічного товариства, наукових конференціях, нарадах тощо. Час від часу телефонували одне одному, на свята обмінювалися вітальними листівками. У середині 80-х років якось мені зателефонувала Дарина Микитівна і сказала: «Васю, я хочу Вас попросити, щоб Ви знайшли мені студента, якого б я хотіла взяти в аспірантуру і щось корисного передати від себе йому». Я знайшов для Дори Микитівни такого студента і не шкодую про це. Ним був Мирослав Шевера, хоча, скажу відверто, його курсовими і дипломною роботами я не керував. Він спеціалізувався за одним із традиційних на той час для кафедри ботаніки Ужгородського державного університету напрямком – цито-ембріологія. Але він справив на мене позитивне враження. Добре навчався, був активним в університетському житті. Знаю, що і з боку сім'ї на нього був позитивний вплив, адже його батько, Василь Степанович, був талановитим педагогом й науковцем.

P.S.

Приблизно в 90-х роках минулого століття, після того як кілька років ми не бачились, я зустрівся з Дорою Микитівною в коридорі Інституту і вона сказала мені: «Знаєте, Васю, я Вам вдячна за студента». До речі, й сам Мирослав сказав мені: «Василію Івановичу, я Вам дуже вдячний, за те, що Ви мене познайомили з Дариною Микитівною Доброчасною, бо її вплив на мене був визначальним».

В.І. Коендар

ДАРИНА МИКИТІВНА ДОБРОЧАЄВА БУЛА НЕЗВИЧАЙНА, БУЛА НАДЗВИЧАЙНА, БУЛА ОСОБЛИВА

Дарина Микитівна Доброчаєва була незвичайна, була надзвичайна, була особлива.

Так, вона дійсно була особлива. Ну хто б іще, крім неї, міг організувати оті такі чудові ботанічні обіди, які вона постійно готувала у себе вдома? Хто міг приготувати такі смачні борщі, супи, пироги, компоти, для такої кількості людей, які часто збиралися у неї вдома у затишній оселі на вулиці Прорізній у Києві. А ботанічні обіди – це було чудово! Дарина Микитівна варила величезну каструлю супу чи борщу, готувала щось смачненьке на друге, а потім, на третє, був не менш смачний компот або чай із домашнім пирогом чи печивом. А до цього – ще обговорення якихось важливих тем. Ну хто, крім Дарини Микитівни, міг таке робити, таке організувати, до того ж, власним коштом? Ніхто.

І це при тому, що вона була надзвичайно завантажена своєю основною науковою роботою. А скільки сил, здоров'я, наснаги, власного часу віддавала вона на пошуки і публікацію матеріалів про репресованих, закатованих, знищених і замовчуваних радянською владою вчених-ботаніків, щоб розповісти про них своїм колегам, друзям, читачам «Українського ботанічного журналу», зрештою всім, хто хотів знати правду. Багато зусиль вона витратила на публікацію праць своїх шанованих учителів – Михайла Григоровича Попова, Юрія Дмитровича Клеопова. А скільки ще було планів ...

А яким же уважним автором була Дарина Микитівна! Вона ретельно збирала матеріали і критично їх опрацьовувала. Кожну статтю, яку вона готувала, читала й перечитувала по кілька разів. Завжди щось підправляла і добавляла. І це стосувалося як відредагованого рукопису, так і верстки. Ну хто, крім Дарини Микитівни, міг так сумлінно ставитися до роботи?

Завжди пам'ятатиму також, що у 1991 році, коли я залишилася без роботи, Дарина Микитівна відразу ж активно взялася за моє працевлаштування. І знайшла роботу, хоча це було не просто. І через деякий час я вже працювала в редакції щорічника «Наука і культура. Україна», в якому вона тоді періодично друкувалася. Дарина Микитівна заходила до нас, до моєї нової редакції, завжди з чимось смачненьким і з новинками літератури. Ну хто, крім Дарини Микитівни, міг усе робити? Це ж так було їй притаманне!

М.М. Кошова

ВЗІРЕЦЬ ВИСОКОПОРЯДНОЇ ЛЮДИНИ, НАУКОВЦЯ І ВЧИТЕЛЯ

Із Дариною Микитівною Доброчасевою мене познайомив мій науковий керівник Борис Володимирович Заверуха в 1984 році. На той час я була аспіранткою Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР і знала про цю чудову жінку, науковця лише з книг, де вона була автором чи співавтором.

Одного разу Дарина Микитівна запитала, звідкіля я й, усміхнувшись, сказала: «Землячка». З того часу при зустрічі вона завжди розпитувала, як мої справи, а одного разу запропонувала написати статтю про професора Нестора Теодоровича Гаморака, який був у 30-х роках минулого століття директором Кам'янець-Подільського ботанічного саду, де я раніше працювала. Це була чудова пропозиція, адже я вже мала архівні матеріали про ті часи. Та найбільшою несподіванкою для мене став похід з Дариною Микитівною до Ботанічного саду імені академіка О.В. Фоміна Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. По дорозі я розповідала, що мені вдалося розізнати з документів про Нестора Теодоровича Гаморака. Ми зайшли до оранжереї, де на нас чекала Дарина Несторівна Широбокова. Дружні усмішки й теплі обійми свідчили, що вони давні подруги. Але яким здивуванням для мене стало те, що переді мною стоїть донька Нестора Теодоровича Гаморака. Дізнавшись, хто я, Дарина Несторівна зразу ж запросила мене до невеликої кімнатки. Запашний трав'яний чай Дарини Несторівни і смачнучі, неперевершені пиріжки Дарини Микитівни!!! Під час частування точилася розмова. Дарина Микитівна «підкидала» запитання Дарині Несторівні, і я, як зачарована, слухала цей діалог з широко розплющеними очима. А на закінчення розмови вони обидві, наче змовившись, подивилися на мене і сказали: «Правда ж, ми напишемо статтю?».

Через деякий час Дарина Микитівна запросила мене до ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР, де вона була завідувачем, і прочитала укладену статтю. Вона розпитувала, чи правильно подані мої матеріали, чи погоджуюся я з таким текстом. Я здивовано дивилася на неї. Вона розмовляла зі мною, як із колегою, радилася, хоча я була ще зовсім недосвідченою молодою людиною.

А ще мені запали в душу цікаві розповіді про експедиції. Дарина Микитівна з гумором розповідала про всілякі пригоди, які траплялися з нею під час подорожей по країні та зарубіжжю.

А скільки гарних спогадів ми почули про видатних ботаніків, які були її учителями чи колегами. А ці незабутні години спілкування про неповторний світ рослин!

Дарина Микитівна Доброчаєва залишилася для мене взірцем високопорядної людини, науковця і вчителя.

Л.Г. Любінська

ВИДАТНА ТА ГАРМОНІЙНА ОСОБИСТІТЬ

Із Дарією Микитівною Доброчаєвою я познайомився в далекому 1973 році. В тому році я поступив на природничо-географічний факультет Київського педагогічного інституту. З перших днів навчання брав активну участь у роботі ботанічного гуртка, яким керувала молода та енергійна викладачка – доцент Лідія Григорівна Оляницька. Одного разу Лідія Григорівна зробила чудовий подарунок гуртківцям, організувавши похід до Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР на засідання Українського ботанічного товариства. На порядку денному була доповідь Дарії Микитівни Доброчаєвої та її колег про подорож навколо світу на науково-дослідному судні «Академик Вернадский». Доповіді супроводжувалися демонстрацією високоякісних слайдів і гербарію. Це надзвичайно красиве дійство, яке переносило нас на далекі острови Океанії з їх розкішним рослинним світом, викликало захоплення і бажання вивчати природу. Атмосфера цього засідання була теплою, дружелюбною, без усякого офіціозу. Дарія Микитівна як привітна господиня знаходила гарні слова не лише для поважних професорів, але й для студентів-першокурсників.

Я ще довго був під враженням від цього чудового засідання і подумав, що ця жінка є надзвичайно щасливою, займаючись своєю улюбленою справою, пов'язаною із вивченням флори далеких від України країн. На мою думку, вона була щасливою ще й тому, що свій величезний досвід безпосереднього знайомства з рослинним світом усієї земної кулі втілила в експозиціях ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР. Я бачив багато природничих музеїв у багатьох країнах Європи. Однак створений Дарією Микитівною музей є найкращим серед них. У світі є музеї, ботанічні збори яких за своїм багатством перевершують колекції київського ботанічного музею. Проте, як правило, у вітринах музеїв рослини представлені побурілими від часу гербарними зразками. Ботанічний музей, який створила Дарія Микитівна Доброчаєва, вигідно відрізняється від усіх інших музеїв поєднанням наукової цінності колекцій, високою естетикою діорам і рослин, висушених не в газетних аркушах, а об'ємно зі збереженням природних форм і кольорів. Тому це не лише науковий, а й науково-художній музей. На одній із міжнародних наукових конференцій мені приємно було чути від хорватських колег, що київський ботанічний музей є найкращим у світі. Ботанічний музей – це справа всього життя Дарії Микитівни Доброчаєвої і гарний пам'ятник їй.

Крім музею, вона здійснила ще низку важливих справ, значення яких виходить за суто наукові межі і становить значний інтерес для

української культурології. Це – найгрунтовніша біографія Президента АН УРСР, академіка АН УРСР Володимира Іполитовича Липського, підготовка до друку та видання двотомника вибраних праць видатного ботаніка, члена-кореспондента АН УРСР Михайла Григоровича Попова і рукопису незахищеної докторської дисертації її вчителя, професора Юрія Дмитровича Клеопова. Вона гідна високого звання «Заслужений діяч науки і техніки УРСР», яке їй було присвоєно.

Я був офіційним опонентом на захисті кандидатської дисертації першого учня Дарії Микитівни – Мирослава Васильовича Шевери. Це був мій дебют як офіційного опонента. Спілкуючись із нею в той час, я відчував, із якою повагою та любов'ю вона ставиться до своїх учнів і людей взагалі. Гарне прізвище «Доброчасва» дуже личить цій гармонічній і надзвичайно людяній особистості.

Дарія Микитівна була різнобічно обдарованою жінкою. З нею було цікаво розмовляти не лише на природно-наукові теми, вона цікавилася історією та мистецтвом. Постійно відвідувала художні виставки, концерти, театральні вистави тощо. Серед її друзів було чимало поетів, письменників, музикантів. Одного літнього дня я випадково зустрів Дарію Микитівну на Хрещатику. Вона поверталася з концерту українського хору з Канади й захоплено розповідала мені про свої враження.

Вона чудово знала також історію України й розповідала мені багато жаклих фактів стосовно репресій проти української інтелігенції в той час, коли про це ще ніхто публічно не говорив.

Такою гармонійною особистістю я назавжди запам'ятав цю видатну людину.

В.І. Мельник

МОЯ СПІВАВТОРКА – ЩЕДРА УКРАЇНСЬКА ДАРИНА!

Моєму знайомству зі світлої пам'яті Дариною Микитівною Доброчаєвою – дивною людиною, яка насправді випромінювала («чаяла») добро – передувала невелика красознавча знахідка.

У брошурці про церкву Першої чоловічої гімназії Житомира, виданій 1917 року, серед її колишніх учнів я побачив прізвище іменитого вже тоді вченого-ботаніка Володимира Іполитовича Липського, який згодом став одним із фундаторів Всеукраїнської Академії наук і одним із перших її президентів. Так розпочався багаторічний пошук відомостей про видатного сина Великої Волині, який після невеликої піонерної публікації в обласній молодіжній газеті (де я тоді працював), привів мене до Києва, на колишню Фундуклеєвську вулицю (тепер вулиця Богдана Хмельницького), до Природничого музею Академії наук УРСР, де я й зустрівся з керівником цього поважного закладу – Дариною Микитівною Доброчаєвою.

Це було давно – влітку 1984 року. Так, давно це було було. Але, як зараз пам'ятаю її подив, коли ми з колегою-фотокором Сергієм Глабчуком сказали, що нас цікавить академік Липський:

- То ви, виходить, ви – з Одеси?! – емоційно відреагувала на наше запитання Дарина Микитівна.
- Ні, з Житомира, – пояснили ми. Здалося, що після того Дарина Микитівна втратила до нас інтерес і під ніс запитала:
- А чому із Житомира? ...

І я розповів про те, що дитячі й юнацькі роки Володимира Іполитовича Липського промайнули в нашому місті. З того пам'ятного літнього дня 1984 року й розпочалося наше знайомство та співробітництво з прекрасною жінкою, вченим – Дариною Микитівною Доброчаєвою, з якою ми написали та випустили у світ в «Науковій думці» 1991 року монографію про академіка Володимира Іполитовича Липського, побувавши перед цим на Рівненщині (малій батьківщині вченого), в Санкт-Петербурзі та Одесі, дослідивши всі можливі архівні фонди в Житомирі, Києві, Санкт-Петербурзі, Москві, знайшовши нащадків академіка Володимира Іполитовича Липського в Чехії, Росії та Австралії, «перекопавши справжнє море» документів у Державному архіві Житомирської області ...

Запам'яталося, що Дарина Микитівна після знайомства в музеї, не вагаючись, запросила нас додому, наче ми були вже її старі приятелі, на Прорізну, № 10, де в «академічній сталінці» вона мешкала у скромній квартирці, яка виходила вікнами на київський метробуд із його показними велетнями-атлантами, що височіли на балюстраді третього поверху й немов охороняли не тільки будинок Метробуду, а й квартиру

професорки Доброчаєвої. Принагідно зазначу, що в цьому ж будинку мешкала й моя троюрідна тітка Олена Цененко, і я часто бував тут раніше, але ніколи не думав, що потраплю сюди «іншим боком»...

У наше перше спілкування за чаркою надзвичайно смачного і слабенького вина, яке пані Дарина «привезла з якогось моря» (не пам'ятаю вже, з якого, але господарка дуже вихвалялася екзотикою напою) і яким залюбки пригостила нас, запам'яталося відкритістю нашої нової знайомої, її комунікабельністю і бажанням поділитися інформацією та співпрацювати. При цьому не відчувалося ніякої «столично-професорської» пиhi, а навпаки – неосяжна внутрішня культура, доброзичливість і демократичність.

У подальшому я не припиняв «розкопки» по темі Липського. Отож періодично ми зустрічалися з Дариною Микитівною. У 1988 році в нас із пані Дариною визріла ідея написати про Володимира Іполитовича Липського книгу. Матеріал поступово набирався, виявлялися цікаві факти й деталі з біографії цього непересічного вченого. Ми дедалі активніше листувалися, обмінювалися інформацією. У моєму краєзнавчому архіві зберігся 21 лист, надісланий мені Дариною Микитівною. Перший із них датований 17 грудня 1985 року, останній (майже за рік до її смерті) – 18 листопада 1994 року.

Утім, епістолярна спадщина доктора біологічних наук, професора Дарини Микитівни Доброчаєвої, це, напевно, окрема тема, але зізнаюсь у тому, що, передивившись ті листи тепер, через багато років, переконався в щедрості душі та світлих думках їхньої авторки. Вони й до сьогодні випромінюють тепло, оптимізм, бажання творити добро. Пані Дарина постійно про щось турбувалася. Наприклад, про стан могили академіка АН УРСР Володимира Іполитовича Липського на Другому православному кладовищі Одеси. Вона пише про це Президентові Академії наук України, академіку АН України Борису Євгеновичу Патону, підкреслюючи «сколь великим ученим и благороднейшим человеком он (Липський – *авт.*) был». І мене Дарина Микитівна «підключає» до цієї справи, бо просить в одному з листів надіслати фотографію пам'ятника, який зробив, коли ми разом у 1987 році побували в Одесі, «надихаючись» перед написанням книги розповідями місцевих «ботанічних аксакалів» про вченого.

Попереду на нас чекала монографія, до якої професор Дарина Доброчаєва ставилася не як до чергової роботи для «галочки», а з усією душею, щоразу занурюючись у біографію нашого героя, знаходячи його близьких і далеких родичів. Зокрема, розшукавши в Москві онуку Липського – Світлану Грум-Гржимайло, пані Дарина, не вагаючись, запросила її до Києва, а потім разом із нею здійснила «вояж» місцями дитинства та юності Володимира Липського. В Житомирі ми відвідали всі «липські» місця, а потім побували на Рівненщині, в селі Самострілі

(під Корцем), де в сім'ї потомственного священника-українця народився майбутній учений зі світовим ім'ям.

З особливим теплом я згадую цю захоплюючу поїздку, подарунки Дарини Микитівни Доброчасової сільській церкві, в якій служив Іполит Липський, фотознімок, який ми зробили на пам'ять біля дорожнього покажчика «Самостріли» на трасі Житомир – Рівне. Поруч зі мною стоять немолода, але ще повна сил Дарина Микитівна та доволі проста жінка Світлана Грум-Гржимайло з онуком. Пані Світлана тоді вперше і востаннє побувала на батьківщині свого дідуся в Житомирі та на батьківщині головного керівника секретного космічного КБ, в якому вона до пенсії працювала перекладачем – академіка АН СРСР Сергія Павловича Корольова. Якби не киянка Дарина Доброчасова, цього візаві не було б узагалі.

Дарина Микитівна з ентузіазмом і захопленням поринула в науково-краєзнавчий пошук, у якому головним для неї була постать Володимира Іполитовича Липського як людини! Без жодних вагань, повернувшись із Одеси, ми з Дариною Микитівною Доброчасовою помандрували аж на цілий місяць (листопад – грудень 1987 року) до Санкт-Петербурга, щоб вивчити досконало архіви тодішньої АН СРСР (зокрема, унікальні щоденники Володимира Іполитовича Липського), зустрітися з працівниками тамтешнього Ботанічного саду, який до більшовицького перевороту очолював «наш Липський». І я, крім іншого, на все життя запам'ятав ті величезні пакунки-сувеніри, які ледь умістилися в таксі (на шляху з її квартири до київського вокзалу), що їх везла колегам із «північної Пальміри» щедра українська Дарина. Там були з десяток «Київських» тортів! Дарина і є Дарина, ще й Доброчасова.

А якщо серйозно, то зі щоденників Володимира Іполитовича Липського нам стало зрозуміло (і ми потім про це написали в монографії), що Українська Академія наук як національна виникла не за більшовиків (1919 рік), а на рік раніше, тобто – за Гетьмана Павла Скоропадського! Та повернімося до моєї співавторки.

Зовсім не дивно, що вона опікувалася не просто випуском монографії про Володимира Іполитовича Липського, а головне – *Пам'яттю* про нього! І в одному з листів, у червні 1988 року вона пише, що вже домовилася в Одеському міськвиконкомі про увічнення імені академіка Володимира Іполитовича Липського на службовій будівлі Одеського ботанічного саду. І згодом меморіальна дошка вченому з її ініціативи та за її участю була відкрита. Крім того, Дарина Микитівна Доброчасова дотримувалася ідеї про встановлення такої ж дошки в Житомирі, на батьківському будинку вченого, заручившись підтримкою Президії Академії наук України. Обласна рада ухвалила відповідне рішення. На жаль, уже виготовлена житомирська бронзова дошка (ботанік і географ Володимир Липський у барельєфі – на коні), була в «нульовому» році викрадена з майстерні скульптора Олександра Вітрика ...

Турботи не полишали Дарину Микитівну майже до останніх днів її життя. Скільки упродовж 1985–1995 років я провів днів і тижнів у привітній квартирі «академічного» будинку на Прорізній (тоді ще Свердлова) вулиці в Києві! Тут завжди першим, – не встигнеш переступити поріг, – лунало запитання: «Будете їсти?». І, не дочекавшись відповіді, Дарина Микитівна починала хвалитися свіжезвареним борщем і свіжеспеченими котлетками та запрошувала до маленької (як для «сталінки») кухоньки, де на тебе чекали і дуже смачні борщі або супи, і запашні котлети! Все це готувалося заздалегідь, знаючи, що я їду з Житомира! Коли Дарина Микитівна захворіла, вона все одно залишалася гостинною господаркою, вела до кухні, пригощала смачними стравами, а сама, вибачаючись, вживала зі склянки ... керосин.

– Люди кажуть, що при онкозахворюваннях допомагає, – виправдовувалася бідолаха, напевно, добре розуміючи як біолог, що сказане нісенітниця ... Не допомогло ...

... На Прорізній, 10, у Дарини Микитівни Доброчасової, останній раз я був пізньої осені вже далекого 1995 року разом із дружиною Тетяною (яку теж уже 13 років тому забрала до Господа ця ж хвороба). Вона вже не вставала з ліжка, але й на порозі у Вічність Дарина Микитівна, тихо і тяжко помираючи від «хвороби століття», думала про справу, про доробок забутих колег і передала тоді мені матеріали для книги про видатну українську вчену-ботаніка Наталію Тихонівну Осадчу-Янату, які вона отримала від діаспори з Канади. Ці матеріали, на жаль, поки що не опубліковані, й досі зберігаються в архіві видавництва «Волинь», чекаючи на спонсора ...

Г.П. Мокрицький

ГОСПОДИНЯ-БЕРЕГІНЯ

Коли я згадую Дарину Микитівну Доброчасву, на душі відразу ж стає тепліше. Вона була не тільки жінкою-вченим, але передусім надзвичайно чуйною людиною. Дарина Микитівна чи не першою завжди намагалася прийти на допомогу будь-кому: чи то сім'ї всесвітньовідомого вченого, чи то нікому невідомому лаборанту. Пригадую свій вступ до аспірантури. На два місяця було чотири претенденти, серед яких три лаборанти Інституту ботаніки АН УРСР і один заїжджий із Росії. За статтю серед них було дві дівчини і два хлопці. Так склалося, що одна з претенденток одержала задовільну оцінку зі спеціальності й далі не пішла, а нас троє дійшло до фінішу. Але ж місць тільки два – одне стаціонарне і одне заочне. Дирекція була зацікавлена зарахувати до аспірантури обох хлопців, бо це ж хлопці – і цим усе сказано. Тому було знайдено й переведено на ботаніку ще одне стаціонарне місце. І хоча за результатами вступних екзаменів у мене був найкращий результат, та мені запропонували місце лише в заочній аспірантурі. Мені це здалося дуже несправедливим. Я навіть гірко плакала. І тоді лише Дарина Микитівна знайшла потрібні слова, що заспокоїли мене. Я сприйняла те, що відбулося, як данину. Вона мене довго заспокоювала, говорила багато втішних слів, а в кінці сказала: «Світлано, запам'ятай: усе, що не відбувається, відбувається на краще». Як же це було мудро з її боку.

А скільки сил і уваги вона посвячувала сім'ї свого молодшого брата Лук'яна, особливо його дітям!

Пригадую ще спільну роботу над редагуванням другого видання «Визначника вищих рослин України». Умови для роботи в Інституті були мало сприятливими: фактично й місця не було, де могла б зібратися група людей, що виконувала цю роботу. І тут без нашої Дарини Микитівни не обійшлося. Вона таким місцем зробила своє помешкання на Прорізній. Та ж мало того, що ми там працювали і, безумовно, створювали їй значні незручності. Дарина Микитівна ще й підготовувала нас: пекла печиво, робила канапки, заварювала чаї. А коли вона стала творцем і берегинею Ботанічного музею, то в її кабінеті можна було не тільки попрацювати, а й відпочити, почаювати, послухати цікавинки з її, хоча й нелегкого, але такого цікавого і насиченого пригодами життя.

Про доктора біологічних наук, професора Дарину Микитівну Доброчаєву можна довго згадувати. Вона була високоосвіченою і мудрою людиною зі щирим і великим серцем.

Світла пам'ять про неї – відомого вченого, творця Ботанічного музею і непересічну людину – залишиться зі мною назавжди.

С.С. Морозюк

ЛЮБИЙ ДАР'ЮЩІ!

«Спасибо за то, что ты есть ...

Ты здесь на земле.
И повсюду я слышу
Твой голос и смех.
Вхожу в нашу дружбу,
Как в чудо,
И радуюсь чуду при всех».

Ці рядки з вірша видатного російського поета Андрія Дементьєва повною мірою характеризують прекрасну жінку Дарину Микитівну Доброчаєву.

Дарина Микитівна була людиною, яка не могла спокійно спостерігати (радіючи чи сумуючи) за тим, що робиться навколо неї. Вона завжди була у вирі життя, в епіцентрі важливих подій і наукових, і політичних, і театральних.

Її хвилювало її дітище – Ботанічний музей – від ремонту, фінансування і до будівництва, створення чудових діарам, виставок, проведення екскурсій, читання лекцій.

Постать Дарини Микитівни Доброчаєвої не залишиться в забутті – її пам'ятатимуть вічно всі ті, хто її знав.

Їй були притаманні відданість улюбленій справі, простота у спілкуванні, людяність, щирість, широка ерудиція і висока працездатність. Вона була взірцем інтелігентності й гуманності, вимоглава до себе і до своїх учнів.

Дарина Микитівна Доброчаєва заслужила велику повагу й шану за життя, довгу і добру пам'ять учнів, послідовників і всіх, хто її знав.

Л.І. Мусатенко

СПОГАДИ ПРО ДАРИНУ МИКИТІВНУ ДОБРОЧАСЬВУ

З Дариною Микитівною Доброчасною мені пощастило працювати протягом довгих років, починаючи з 1956 року, коли я після закінчення Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка прийшла на роботу в Інститут ботаніки АН УРСР. Із самого початку Дарина Микитівна справила на мене величезне враження. Це була незвичайна жінка: дуже енергійна, активна, яка вдало поєднувала наукову діяльність з організаторською роботою. До того ж, це була людина щира, доброзичлива, з серцем, відкритим людям, із готовністю допомогти кожному, хто потребував підтримки і до неї звертався. Її поважали, любили, в неї було багато друзів і просто знайомих у різних академічних інститутах. Але все це я зрозуміла трохи згодом.

А починалось усе так. Мене, вчорашню випускницю біологічного факультету Київського державного університету, мій університетський керівник професор Олексій Лаврентійович Липа порекомендував на посаду лаборанта у відділі вищих рослин Інституту. З деяким острахом я переступила інститутський поріг, – чи справлюсь із роботою, чи вистачить моїх університетських знань. Страхи виявилися марними, проте спочатку-таки виникали питання, з якими я не наважувалася звертатися до старших науковців відділу – професорів Михайла Івановича Котова, Михайла Васильовича Клокова, Олени Дмитрівни Віскуліної. На щастя, в нашому відділі на той час працювали молодші наукові співробітники – Дарина Микитівна Доброчасова і Галина Олександрівна Кузнецова. Це були дуже доброзичливі, прості у спілкуванні люди, до яких я могла в будь-який час звернутися з різними питаннями. Потім – аспірантура, науковий ступінь, самостійна наукова діяльність. І завжди під час моєї роботи у відділі вищих рослин у разі потреби я могла розраховувати на допомогу й добру пораду Дарини Микитівни.

Крім того, сталося так, що за велінням долі Дарина Микитівна Доброчасова зіграла величезну роль у моєму особистому житті. Справа в тому, що я вийшла заміж за Володимира Костянтиновича М'якушка, який у той час мешкав у Львові й працював у Львівському сільськогосподарському інституті. Постало питання, де жити. В Києві житла не було, а переїхати до Львова я не погоджувалася, бо не могла залишити хвору маму. Шлюб був під загрозою розриву. І тоді я наважилася звернутися по допомогу до Дарини Микитівни. Вона доклала максимум зусиль до вирішення цього питання: ходила зі мною в різні інстанції, до різних чиновників (деякі з них, як виявилось, були знайомі з нею по громадській роботі), умовляла їх, доводила, що Інституту конче потрібні молоді кадри, що переді мною перспектива серйозної наукової

роботи, тому мене не можна відпускати. Кінець кінцем справу було вирішено на нашу користь. Згодом чоловік переїхав до Києва і влаштувався на роботу в Інститут ботаніки. Так була збережена наша сім'я, дякуючи Дарині Микитівні, за що ми їй безмежно вдячні.

Світлу пам'ять про Дарину Микитівну Доброчасву ми зберегли на все життя.

Т.Я. М'якушко

ЗУСТРІЧ ІЗ ДАРИНОЮ МИКИТІВНОЮ ДОБРОЧАЄВОЮ, НЕПЕРЕСІЧНОЮ ЛЮДИНОЮ, Я ПАМ'ЯТАТИМУ ЗАВЖДИ

Моє знайомство з Дариною Микитівною Доброчаєвою було випадковим. Улітку 1991 року я вийшла із двору та й пішла до криниці по воду. Назустріч по нашій вулиці йшла літня жінка, одягнена у світле плаття з квітковим візерунком. Вона першою привіталася зі мною і сказала: «Ви, напевне, вчителька. Прошу, підійдіть, будь ласка, до мене ближче». Я підійшла, і ми познайомилися. Дарина Микитівна розповіла мені, що народилася в нашому селі, гостює у сестри Ганни Лук'янівни Довгалюк і дуже цікавиться нашою школою. Я здогадалася, що ця людина є науковцем, бо раніше чула про неї від її родичів. Дарина Микитівна запросила мене в гості в будинок сестри, яка проживала по моїй вулиці. Для мене це було великою несподіванкою. На другий день я прийшла в назначений час. Дарина Микитівна мене привітно зустріла. На столі лежали книжки, а поруч на тарілці – домашня медова випічка. Для мене ця зустріч і розмова були надзвичайно цікавими. Дарина Микитівна дуже скромно розповіла про себе, хто вона, але я розуміла, що ця людина – видатний діяч науки, а ще, що вона дуже добра і проста у спілкуванні. Вона дуже довго й багато розпитувала про школу. А потім сказала мені, що через багато років після війни її запросили на випуск у її рідну школу в селі Хижники. Коли вона прийшла на випускний вечір і побачила, як гарно були одягнені випускники, то заплакала від щастя, що люди в її селі стали жити краще.

А на пам'ять вона подарувала мені свою книгу про Володимира Іполитовича Липського з підписом «Іршиківському шкільному музею моєї рідної землі, моєї школи, що була в дні моєї юності в селі Хижники. Успіхів Вам, друзі, хто навчає і хто вчиться! Автор Д. Доброчаєва».

У 2010 році під моїм керівництвом учениця 11 класу Іршиківської школи Ганна Любчак написала і захистила роботу в Малій академії наук на тему «Життєвий і творчий шлях Дарини Микитівни Доброчаєвої». Нам допомагала племінниця вченої Тетяна Лук'янівна Добичина, яка надіслала нам цікаві матеріали.

Зустріч із Дариною Микитівною Доброчаєвою, цією непересічною людиною, я пам'ятатиму завжди. Дякую долі, що мала нагоду поспілкуватися з такою видатною і водночас доброю до простих людей людиною. Книгу бережу як добрий спомин про нашу видатну землячку.

Н.В. Огородник

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ ДАРИНИ МИКИТІВНИ ДОБРОЧАСВОЇ

Мені пощастило працювати з Дариною Микитівною Доброчасвою упродовж багатьох років. Я була свідком різних подій у її житті – радісних і сумних, копіткої, щоденної, напруженої праці, захоплень, уподобань, спілкування з колегами, друзями та рідними і завжди дивувалася її незламній життестійкості. Незважаючи на всі труднощі, які випали на її долю, бадьорість і енергія ніколи не залишили її. Дарина Микитівна ніколи не скаржилася, була оптимістом, завжди вірила, що зі всякого становища є вихід, знаходила його, а потім із гумором розповідала про все пережите.

Писати про Дарину Микитівну дуже непросто, надто складно виразити словами ту непересічність природи, людяність і душевність, які вона випромінювала і які були головними рисами її особистості. Красива, енергійна, завжди бадьора, впевнена у собі й одночасно відкрита і щира, із серцем, переповненим добром, вона створювала атмосферу теплоти, затишку, дружельності. Їй скрізь і завжди були раді. Одного разу я була з нею у відрядженні в Москві та Ленінграді – в Головному ботанічному саду АН СРСР, Ботанічному інституті імені В.Л. Комарова АН СРСР, Всесоюзному науково-дослідному інституті лікарських та ароматичних рослин ВАСГНІЛ – і була свідком, як її скрізь зустрічали з радістю, розпитували про все, ділилися своїми думками, запрошували в гості.

Ось лише декілька яскравих рис її характеру. Завжди в турботах і клопотах про когось, хто потребував допомоги, Дарина Микитівна ніколи не хизувалася своїми добрими справами. Це був поклик її душі, веління серця, просто вона не могла залишатися осторонь, коли відчувала, що може допомогти. Про це написано дуже багато, тому що чимало колег згадують із вдячністю її дружні співчуття та підтримку у скрутну хвилину. Коли ж сама вона була в біді, скрутному становищі або хворіла, то намагалася не привертати до себе уваги, стійко все переносила. Я, наприклад, пам'ятаю, як у експедиції на Донбасі в 1959 році Дарина Микитівна впала з експедиційної машини і зламала ключицю та руку, і коли її намагалися підняти, вона, стримуючи біль, тільки й змогла промовити: «Будь ласка, обережно, мені дуже боляче». І жодного стогону чи сліз. А потім, уже в лікарні, гаряче виступала проти затримки експедиції через догляд за нею. «Виконуйте заплановану нами роботу, нам так потрібно зібрано вчасно ці рослини, а я впораюся сама» – весь час наполегливо повторювала вона. Пізніше, в Києві, за зібраними матеріалами разом із Михайлом Івановичем Котовим, який тоді керував експедицією, вони описали новий для науки вид *Centaurea czerkessica* Dobroc. et Kotov. І навіть у останні роки, тяжко хвора, вона

намагалася жартувати з приводу своєї немічності й до останнього лише жалкувала, що не встигає завершити свої задуми.

Незважаючи на посаду і своє становище визнаного вченого, Дарина Микитівна була позбавлена всякої зарозумілості, була простою і доступною, з повагою ставилася до всіх колег, незважаючи на їхній вік і наукові звання. З нею було легко працювати, хоча вона була дуже вимогливою, не залишала поза увагою навіть дрібних похибок своїх помічників, але робила зауваження дуже тактовно. Вона вчила, а не поучала. Дарина Микитівна часто згадувала, що її мама завжди говорила, що, зважаючи на її турботливий характер, у неї повинна бути велика родина. Але, на жаль, так не сталося ... І тому ми всі були її дітьми, яких вона намагалася навчити, нагодувати й захистити. У Дарини Микитівни багато з нас вчилося і професійної майстерності, і ставленню до роботи та людей, і гостинності, і любові до української пісні та слова, і навіть умінню пекти піріжки.

Усім відомі «виїзні сесії», коли потрібно було терміново підготувати до друку монографії відділу або вичитати верстку книги. Тоді вся мододь нашого відділу запрошувалася до доброчаєвської оселі днів на два-три. За великим круглим столом усі дружно працювали, не відриваючись від кропіткої роботи з виправлення помилок і внесення доповнень, а Дарина Микитівна встигала керувати, допомогати і одночасно, аби зекономити час на перерву, готувала смачні обіди та всіх пригощала. Крім економії часу, це доставляло їй істинну насолоду. Здібність зацікавити працювати з ентузіазмом, знаходити радість у досягненні мети, не шкодуючи ні часу, ні коштів, запалювала її помічників і була запорукою успішного розв'язання усіх питань. Цей організаторський талант Дарини Микитівни особливо розкрився під час створення Ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР, який був утіленням її наукових уподобань, захоплення багатством і красою рослинного світу, жагою науково-популярної пропаганди. Вона не просто створила музей як наукову установу, піднявши його на найвищий рівень, але і як витвір мистецтва.

Дарині Микитівні була властива наполегливість при досягненні бажаного результату. Цим досить часто користувалися у відділі, коли потрібно було вирішити якусь проблему, наприклад, коли відкладалася публікація «Определителя ...» видавництвом протягом декількох років. Тоді, як говорили у відділі, запускали «важку артилерію» – Дарина Микитівна йшла до видавництва, до Президії АН УРСР, міністерств, впливових людей, роз'яснювала, доводила, переконувала і врешті-решт досягала бажаного результату. Її «переговорні здібності», аргументація і жіноча чарівність спрацьовували безвідмовно.

Дарина Микитівна любила життя у всій його повноті, у всіх його проявах. Найбільше за все вона цінувала спілкування з друзями, однодумцями та й просто приємними їй людьми.

Її гостинність широко відома. Стіни її оселі бачили багатьох учених, діячів культури, друзів із багатьох країн Європи й Америки і чимало пересічних людей. Вона була дуже контактна, легко знайомилася з людьми, а потім надовго зберігала ці зв'язки. Наприклад, одного разу, коли ми їхали з Дариною Микитівною у Львові на Личаківській цвинтар, щоб відвідати могилу її брата, у салоні тролейбуса до нас звернувся молодий офіцер, який саме їхав у відпустку з Афганістану і попросив порекомендувати йому кінотеатр, де би він міг скоротати час між потягами. Не минуло й кількох хвилин, як Дарина Микитівна переконала його, що, перебуваючи в незнайомому місті, аби його пізнати потрібно обов'язково побувати на ринку і на цвинтарі: «Юначе, фільм можна побачити будь-де, а Личаківський цвинтар – унікальний. І відвідавши його, Ви відчуєте дух міста і запам'ятаєте його назавжди». Він без вагань поїхав із нами. Дарина Микитівна бідкалася, що вона давно тут не була і трохи позабула дорогу. Саме цей юнак, який, до речі, був розвідником, першим знайшов могилу її брата. По тому Дарина Микитівна влаштувала йому екскурсію цим меморіалом, за що він був дуже вдячний їй і певний час листувався з нею.

Дарина Микитівна надзвичайно шанувала мистецтво, була добре обізнана з класичною та сучасною вітчизняною і зарубіжною літературою, постійно відвідувала концерти, спектаклі, літературні вечори, запрошувала до себе відомих письменників і поетів, з якими підтримувала дружні стосунки.

Вона дуже любила подорожувати. Тому в експедиціях і туристичних поїздках об'їздила мало не весь світ.

Дарина Микитівна завжди брала участь у інститутських вечорах, була душею товариських зустрічей на різних конференціях, не стояла осторонь навіть розіграшів. До речі, її саму часто розігрували, і вона, збагнувши це, сміялася разом з усіма, щиро дивуючись: «Ну як же я могла в це повірити?»

Це лише окремі штрихи до портрету Дарини Микитівни Доброчасової, оскільки в короткому нарисі не можна передати всю багатогранність душі, такої непересічної людини.

В.В. Протопопова

Я ЩАСЛИВИЙ, ЩО ДОЛЯ ЗВЕЛА МЕНЕ З ДАРИНОЮ МИКИТІВНОЮ ДОБРОЧАЄВОЮ

Доля звела мене з Дариною Микитівною Доброчаєвою в далекому 1969 році. Саме в цей час почав будуватися Ботанічний музей Інституту ботаніки АН УРСР. Від відділу геоботаніки мене делегували туди на роботу. Дарина Микитівна, завідувача музею, мене відразу підкорила своєю широкою посмішкою, доброзичливістю, а насамперед, невсипущою енергією. Усі свої сили, знання і вміння вона віддавала на створення музею. Завдяки старанням Дарини Микитівни в тому ж 1969 році була відкрита перша черга музею – «Рослинний світ України».

Працювати з Дариною Микитівною було дуже приємно й радісно. Вона плекала кадри й дорожила ними. Завжди була вимогливою до співробітників, поєднуючи вимогливість із довірою. За це ми були їй дуже вдячні й ніколи її не підводили. Самостійно готували тематичні виставки та натурні експонати. Вчилися в неї проводити екскурсії, адже Дарина Микитівна робила це так змістовно, цікаво й поетично, наче пісню співала.

Кипуча енергія і талант Дарини Микитівни були спрямовані на створення та вдосконалення музею. Це її дітище, вона жила ним, була переповнена любов'ю до музею. Навіть, спілкуючись із випадковими людьми на вулиці, вона могла запитати: «Ви були в нашому музеї?». Завжди всіх запрошувала до музею й сама з любов'ю розповідала про нього, про видатних ботаніків, про рослини. Завжди усіх пригощала чаєм. Потім люди упродовж довгих років із вдячністю згадували цю зустріч та музей, вітали Дарину Микитівну зі святами.

Людині властиво щось пам'ятати, а щось забувати, але є такі миттєвості в її житті, які забути неможливо. Це – чудові хвилини спілкування з Дариною Микитівною під час піврічного плавання на науково-дослідному судні «Академик Вернадский» в районі Атлантичного та Індійського океанів. Хіба можна забути, як у Лас Пальмасі (Канарський о-в Гран Канарія) Дарина Микитівна три дні вмовляла поліцейського, щоб той дозволив нам зрізати супліддя пандану, що ріс на площі. Тепер цей експонат прикрашає наш музей. Звідти ж ми привезли для музею гілки з плодами сунічника канарського та з шишками сосни канарської, деревоподібний сніжак Декайсне та інші цікаві експонати. В Дар-ес-Салаамі (Танзанія) з допомогою Дарини Микитівни я поліз на гігантський баобаб за гілкою з плодами. Тепер у нашому музеї, окрім цієї гілки, у вітринах експонуються зріз і гілка з плодами червоного дерева (терміналія), кілька видів фікуса, частинка стовбура та скульптурка з чорного дерева (діоспірос), плоди касії й делонікса. На острові Цейлон ми ознайомилися з природою його південно-західної частини – від Коломбо до Канді. Це – субтропічні й почасти дощові тропічні ліси. Тут ми зібрали гербарій і натурні

експонати для музею, зокрема плоди ендемічної родини Палеотропісу – диптерокарпові. В Сінгапурі нас вразив своєю красою ботанічний сад. Нам дозволили зібрати гербарій: плоди дуріана цибетинового, квітучу гілку гевої бразильської тощо.

Дарина Микитівна побувала ще два рази в експедиції в Індійському океані й привезла екзотичні плоди сейшельської пальми з острова Праслен, велику кількість гербарних листків тропічних рослин і експонатів для музею.

Дарину Микитівну завжди оточувало багато людей. Це були й учені, й медики, й письменники ... І всім їм було тепло, добре, затишно й цікаво з цією гостинною, широкою, доброзичливою, ерудованою жінкою.

На все життя в мене залишилися теплі спогади про цю чудову Людину й почуття вдячності до неї. Я вважаю себе щасливим, бо в моєму житті була Дарина Микитівна Доброчасва.

Б.Б. Ситенко

ДАР'Я, ДАР'ЮШКА, ДАР'Я МИКИТІВНА, ДАРИНА МИКИТІВНА ДОБРОЧАСВА

Дар'я, Дар'юшка, Дар'я Микитівна, Дарина Микитівна Добročасва... По-різному називали цю чудову жінку, яка, як я вважаю і переконаний, за всю ту частину історії Інституту ботаніки НАН України, яку я пам'ятаю, Дарина Микитівна була найяскравішою жінкою нашого славного Інституту.

Вона, перш за все, була видатним ботаніком, без сумніву, видатним. Ця жінка народжена ботаніком, усе її життя, її доля, були пов'язані з природою. Дарина Микитівна дуже, по-особливому, любила навколишній світ, а всім добре відомо, що найпрекрасніший світ – це рослинний. А для неї світ рослин – це світ її життя, захоплення, роздумів.

Дорочка була дуже й дуже, як тепер кажуть, контактною людиною, любила людей, а люди любили її. Завжди весела, радісна, усміхнена ... Не пам'ятаю, щоб я хоча б раз побачив її похмурою чи байдужою до життя. Вона – світоч Інституту ботаніки.

Я дуже часто зустрічався з Дариною Микитівною. Адже ми були сусідами, жили в одному будинку на вулиці Прорізній в центрі Києва.

Наші балкони, з яких було видно Хрещатик, знаходилися поруч, і ми часто, виходячи на балкони, багато розмовляли, обговорювали найрізноманітніші питання, жартували. Вона дуже любила спілкуватися. Це була її стихія – завжди знаходитися серед людей, завжди спілкуватися з ними. Вона любила людей, усе прощала їм, завжди виправдовувала, а люди були закохані в неї. Дарина Микитівна була надзвичайно доброю, щирою, уважною до оточуючих.

Гостро переживала власні проблеми, складнощі життя, але так само глибоко переживала горе й біди близьких їй людей, друзів, колег, просто знайомих.

Її колеги та друзі де тільки не працювали, в яких наукових центрах усієї нашої величезної радянської країни: від Ленінграда до Владивостока. По всьому світу в неї було безліч знайомих.

Завжди весела, радісна, готова допомогти всім, хто потребував її допомоги. Я не знаю жодної іншої такої вдячної учениці чи учня, які б так шанували свого вчителя, такими добрими словами згадували його, так змістовно характеризували його як ученого, як це робила Дарина Микитівна Добročасва. Одним із улюблених Учителів Дарини Микитівни був видатний ботанік не лише нашого Інституту, але й усієї України – професор Михайло Васильович Клоков. Він був не тільки видатним ученим, але й поетом. Це була надзвичайно розумна людина, філософ. Для мене особисто розмови з Михайлом Васильовичем були дуже важливими, бо вони збагачували мене (сподіваюся, що й інших співрозмовників також) новими знаннями, новими оцінками, новими поглядами...

У будь-якому колективі видатних людей не дуже багато. В Інституті ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР найвидатнішою і найяскравішою людиною була Дарина Микитівна Доброчаєва. Весь сенс свого життя вона бачила в дослідженні рослинного світу, але для неї все ж таки найпотрібнішим у житті було спілкування з людьми – колегами, рідними, близькими.

Дарина Микитівна була прекрасною господинею: дуже уважною й гостинною, завжди радо приймала людей і вдома, і в музеї, готувала смачні страви – вареники, пиріжки, фірмови борщ... Борщ Доброчаєвої був відомий далеко за межами Києва.

Дарина Микитівна любила поезію, прозу, багато читала, в неї було чимало друзів серед письменників, поетів, композиторів.

Наш Інститут ботаніки свого часу нараховував майже 200 осіб, науковців – близько сотні. Серед жінок, особисто для мене, дуже симпатичними і приємними були Дарина Микитівна Доброчаєва і Надія Прохорівна Масюк. Та все ж не буду ображати нікого, адже всі наші жінки вирізнялися тим, що росіяни називають «женственностью», – жіночністю: вони були ніжними, добрими, привабливими, але серед них найбільше цих якостей було в Дарини Микитівни.

Завдяки Дарині Микитівні я близько зійшовся з Михайлом Васильовичем Клоковим. Він багато палив, і тому ми часто при вході в Інститут зустрічалися. Він палив і розповідав, а я його уважно слухав; ми годинами розмовляли про життя-буття. Михайло Васильович з того покоління, яке багато пережило – війни, голодомор, страшні трагедії 30-х років ХХ століття, коли щодня арештовували невинних людей, оголошували їх ворогами народу, а потім вони зникали, йшли в небуття. Мої колеги Дмитро Костьович Зеров, Альфред Миколайович Окснер, Дарина Микитівна Доброчаєва та інші надзвичайно важко переживали ті часи. Вони розповідали нам, молодшим, про тих ботаніків, яких було несправедливо заарештовано і які більше не повернулися. Внесок Дарини Микитівни Доброчаєвої у справу відновлення їхніх добрих імен важко переоцінити.

Дарина Микитівна жила повноцінним життям до останнього подиху, а для мене вона і нині жива, вона – вічно жива. Я й зараз бачу її веселою, радісною, усміхненою. Уважною до всіх людей. Вона – найкращий представник того покоління.

Можна тільки позаздрити тому, що все життя Дарина Микитівна прожила серед найдостойніших представників української інтелігенції. Це, звичайно, не могло не вплинути на неї, на її світогляд. Може, саме тому зустріч із Дариною Микитівною завжди була великим щастям і великою радістю.

Я дуже хочу, аби керівництво нашого Інституту зуміло організувати достойне відзначення 100-річчя від дня народження Дарини Микитівни Доброчаєвої – цієї великої дати в житті української

ботанічної спільноти. Є ще багато людей, які пам'ятають Дарину Микитівну. Потрібно, щоб вони написали спогади, щоб «Український ботанічний журнал» висвітлив її наукову спадщину. Аби читачі по всій Україні – і в Закарпатті, й на Донбасі, на Поліссі та в Причорномор'ї, на кафедрах ботаніки в університетах і педагогічних інститутах, – мали змогу провести ювілейні засідання, присвячені Дарині Микитівні Доброчасвій. Треба, щоб матеріали про життя і творчість цієї великої жінки стали відомими широкому загалу.

Життя таких людей має стати прикладом для наслідування молодим поколінням. Тому про життя Дарини Микитівна потрібно якнайбільше розповідати.

Я розповідаю про Дарину Микитівну, а сам згадую її веселою, бадьорою, привабливою, духовно красивою. Та вона була взагалі надзвичайно симпатичною і зовні, як жінка.

Нехай живе світла пам'ять про Дарину Микитівну Доброчасєву в нашій рідній Україні.

К.М. Ситник

ДИВНИЙ, НЕЗВИЧАЙНИЙ ТАЛАНТ

Її доброзичлива присутність постійно відчувалася, відколи пам'ятаю себе як свідому, притомну людину. Особливо — після переїзду нашої родини до будинку № 10 на вулиці Прорізній у Києві, де мешкала й Дарина Микитівна Доброчаєва. За життя моїх батьків це ім'я у нас вдома часто згадувалося, але реальним змістом воно наповнилося для мене вже після того, як старше покоління пішло у Вічність. Дарина Микитівна ретельно дбала про пам'ять академіків АН УРСР Миколи Григоровича Холодного, Дмитра Костьовича Зерова, Миколи Миколайовича Гришка. Взагалі ж слід наголосити, що її талант до збереження історичної пам'яті, особливо в науковій царині, був справді дивовижним і гідним наслідування. Так, вона доклала багато зусиль, щоби повернути до незалежної України праці професора Юрія Дмитровича Клеопова, зокрема — з ботанічної географії. І коли це сталося, поширювала відомості про замовчуваного й забутого вченого.

Її аура й досі відчувається в усьому, що стосується історії науки та культури. Вшановуючи пам'ять моїх батьків, Олександра Вікторовича Топачевського і Марії Флоріанівни Макаревич, вона не лише подбала про меморіальні статті, а й допомогла впорядкувати місце їхнього останнього спочинку. Дарина Микитівна часто відвідувала київський некрополь Байкове, який був об'єктом не тільки її турботи, а й досліджень. Їй вдалося знайти захоронення поета й перекладача Володимира Кобилянського (1895—1919, перекладав українською Генріха Гейне, Йоганна-Фрідріха Шіллера), зв'язатися з його родичами за межами України, встановити пам'ятну брилу. А також — виявити місце поховання відомого історика Вадима Львовича Модзалевського (1882—1920) на головній алеї Байкового. Пам'ятаю, як її обурювало те, що на цьому місці, серед могил класиків української культури і мистецтва, з'явився «офіційний» нагробок одного з радянських композиторів.

А скільки сил вона віддала Ботанічному музею, впорядкуванню та редагуванню безцінної наукової літератури, зокрема — визначників вищих рослин України! Один із них, виданий «Науковою думкою» 1987 року, яким я часто користуюся, і досі може правити за зразок довідкової літератури.

Образ Дарини Микитівни Доброчаєвої залишається з нами як гідний наслідування приклад самовідданого служіння Науці, Культурі, Національній пам'яті, а її добрі справи будять християнські почуття поваги до попередніх поколінь, піклування про збереження і примноження їхніх здобутків, любові до рідного Краю.

А.О. Топачевський

МОЯ ПЕРША ЗУСТРІЧ ІЗ ДАРИНОЮ МИКИТІВНОЮ ДОБРОЧАСВОЮ

Моя перша зустріч із професором Дариною Микитівною Доброчасвою сталася в 1991 році на конференції молодих учених, яка була блискуче організована Радою молодих учених Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР. До того я багато чув про неї як про видатного вченого-ботаніка від свого наукового керівника по аспірантурі – професора Раїси Іванівни Бурди, проте особисте спілкування з нею під час конференції залишило яскравий слід у пам'яті всіх молодих учених, які з нею тоді спілкувалися.

Після завершення конференції Дарина Микитівна організувала для всіх нас, її учасників, незабутню екскурсію на Байкове кладовище міста Київ. Врізалися в пам'ять її слова про те, що для того, аби посправжньому познайомитися з містом, кожній людині потрібно обов'язково побувати на ринку і на кладовищі. За свій вік Дарина Микитівна багато чого бачила під час ботанічних експедицій по всьому світу, і ми, тоді ще молоді вчені, з великим зацікавленням слухали її розповіді про далекі країни, про незвичайні й унікальні рослини, про пригоди, які сталися під час їхньої подорожі, про Ботанічний музей, про її улюблені волошки і просто ботанічні байки. Тоді ми дізналися багато цікавого про життя людей, яких бачили в основному з екранів телевізорів: Володимира Щербицького, Михайла Грушевського, Євгена Патона, Бориса Гмирю, Оксану Петрусенко, Володимира Сосюру, Леоніда Бикова, Василя Стуса, Юрія Тимошенка (Тарапунька) ...

Подальші зустрічі з Дариною Микитівною доповнили наші уявлення про неї не тільки як про видатного вченого, що шанує своїх великих учителів-ботаніків, але й як про мудрого вчителя, керівника і наставника. Водночас у звичайному спілкуванні Дарина Микитівна була доброю, чуйною і відкритою людиною. Вона повністю відповідала своєму прізвищу – Доброчасва.

Тепер ми розуміємо, що у спілкуванні з нами, молодими вченими, її турбувало насамперед майбутнє ботаніки, спадковість покоління, збереження наукових традицій. Вона багато чого досягла в житті як учений, засновник і керівник Ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР, що нині носить її ім'я (Ботанічний музей імені Д.М. Доброчасвої Національного науково-природничого музею НАН України), співавтор «Флори УРСР», «Визначників» та інших фундаментальних праць. Однак не менш важливим і вагомим здобутком Дарини Микитівни є те, що її дружба з колегами-ботаніками переросла у дружбу їхніх учнів.

У період спільної роботи в Гербарії Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР по роду *Oenothera* L. із Мирославом Шеверою

мені запам'яталися її регулярні дзвінки своєму учневі: «Мирославе, ви вже обідали? Зв'яжіться зі мною до 13⁰⁰, чекаю Вас на обід. Дивіться – не запізньоїтесь».

Іншим разом, під час відрядження в Київ, ми, з моїм науковим керівником Раїсою Іванівною Бурдою, були запрошені до Дарини Микитівни на обід, але через складний і напружений графік роботи ми не встигли не лише прийти до неї, але навіть і взагалі не змогли пообідати. У момент, коли ми вже поверталися додому й сідали в потяг, біля вагона звідкись з'явилася Дарина Микитівна Доброчаєва з Мирославом Шеверою, які принесли для нас величезні продуктові дорожні пакети.

Останніми роками Дарина Микитівна дуже багато зробила як історик науки. Пам'ятаю її цікаві розповіді про те, як вона зустрічалася з родичами Івана Федоровича Шмальгаузена, Володимира Іполитовича Липського, Олександра Алоїзовича Янати, Юрія Дмитровича Клеопова та інших, підтримувала тісні зв'язки з вченими та громадськими діячами зі США та Канади, активно листувалася з науковцями та людьми, які могли хоча б щось прояснити з історії життя відомих ботаніків. У цьому була вся вона – невтомний учений, який не може бути байдужим до чужих турбот і проблем.

Незважаючи на те, що моє спілкування з Дариною Микитівною було епізодичним і я не можу похвалитися тим, що ми були добре знайомі, – зустрічі з нею залишили в моїй пам'яті надзвичайно яскравий слід на довгі роки. Пам'ять про цю цілеспрямовану, життєрадісну, активну і світлу людину, впевнений, живе в усіх нас – тих, хто хоча б ненадовго зустрівся та поспілкувався з нею.

Ми запам'ятали її як яскраву, неординарну особистість, ученого-ботаніка, який «чаял» робити всім добро, щиро ділився своїми знаннями та життєвим досвідом, об'єднував навколо себе людей в ім'я великої мети, намагався допомогти всім, з ким звела його доля. Саме на таких людях і тримається справжня наука, зокрема й ботаніка, саме вони прокладають нові шляхи для наступних поколінь ботаніків, залишаються у пам'яті людей на довгі роки, стають зразком служіння науці.

В.К. Тохтарь

НАРОДЖЕНА ДЛЯ ДОБРА І ЛЮБОВІ

Минули роки... Ми згадуємо нашу незабутню Дарину Микитівну Доброчаєву – вона наче поряд із нами. Та це й не дивно. Те, що вона зробила у своєму житті, як ботанік від Бога, висококваліфікований науковець, прекрасна людина, неординарна постать, забути неможливо. А її чисельні наукові досягнення, особливо ботанічний музей, слугують людям сьогодні і слугуватимуть завжди.

Прізвище Доброчаєва відповідає її суті та характеру. Вона народжена чаяти добро в усіх його проявах, випромінювати любов до людей, до безмежного рослинного світу, що оточували її протягом життя. Вона була фанатично захоплена своєю справою, неперевершено віддана, неймовірно працююча, терпляча до недоліків інших, незважаючи на незаслужені образи; любила музику, чудово співала. І взагалі, вона – чарівна жінка!

Я вдячна долі, що спілкувалася з такою людиною, працювала з нею. Вона була опонентом моєї докторської дисертації, адже добре знала мою роботу і безмежно любила орхідеї. При проведенні експериментів, а також при написанні роботи, ми часто обговорювали ті чи інші питання. Бувало посперечаємось, адже кожен мав свою думку, але, врешті-решт, знаходили істину. Це були такі цікаві години в моєму житті: виникали нові думки й бажання глибше вникнути в суть того чи іншого явища. Незважаючи на свою доброту, Дарина Микитівна була досить принципова, але доброзичлива при рецензуванні робіт – за це її дуже поважали й любили молоді вчені. Як опонент дисертаційних робіт, вона завжди прагнула показати позитивні сторони дисертації, а недоліки так тактовно подавала, щоб автор роботи не впадав у відчай, а аналізував свої дані. Дарина Микитівна професійно підказувала, як уникнути кожного недоліку, що в майбутньому потрібно зробити.

Тривалий час вона була членом спеціалізованої вченої ради при Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР, офіційним опонентом дисертаційних робіт. Її виступи завжди були пристрасні, фахові й доброзичливі.

Я неодноразово була з нею в експедиціях на науково-дослідному судні «Академик Вернадский» Академії наук УРСР у тропічні країни.

Особливо мені запам'ятовся 19-й рейс, який відбувся 21.12.1978 – 10.04.1979 роки (110 діб) в районі Індійського океану: пункти заходу Дар-ес-Салам (Танзанія), Вікторія (о. Має, Сейшельські о-ви), Порт-Луї (о. Маврикій), Коломбо (Шрі-Ланка), Калькутта (Індія), Сінгапур. Ботанічний загін у цьому рейсі складався з Дарини Микитівни Доброчаєва, Бориса Володимировича Заверухи, Тетяни Михайлівни Черевченко. Чим же мені він так запам'ятовся? По-перше, зі мною були два висококваліфіковані ботаніки, від яких я багато чому навчилася та з якими було цікаво щоденно спілкуватися, а з Дариною Микитівною тим

більше, адже ми з нею прожили бік-о-бік у злагоді та любові всі 110 діб в одній каюті. Мене завжди вражала її працездатність. Коли ми збирали рослини на Сейшельських островах, була неймовірна спека, а Дарина Микитівна набрала в мішок таку кількість рослин, що від його ваги вона, бідна, зігнулася. Піт градом заливав їй очі. Я намагалась їй допомогти – взяти частину плодів кігелії та в'язку кокосових горіхів із семи штук, але вона відповіла: «Я сама, тобі також нелегко». Умовити її було неможливо. І так під час кожного виходу на берег вона переборювала себе й говорила: «Не хвилюйся. Відпочину на судні, зате які чудові експонати будуть у музеї». Під час кожного виходу на сушу, побачивши цікаву тропічну рослину, зупинялась і повторювала: «Почекай, це чудовий зразок для музею».

Цікавий випадок був у місті Коломбо. На центральній вулиці на деревах зростала епіфітна орхідея дендробіум, яку дуже хотілося б мати в колекції ботанічного саду, але росла вона високо і зняти її було дуже складно. І от Дарина Микитівна знайшла вихід із ситуації – підійшла до поліцейського й пояснила, хто ми і що хочемо. І так йому мило посміхалася, що й він розсміявся у відповідь. Поряд проходив місцевий хлопчик, якого й попросив поліцейський зірвати цю рослину. Це могла зробити тільки Дарина Микитівна завдяки своїй чарівності. Подібний випадок був і в Сінгапурі. Біля причалу, перед нами росло невеличке дерево (з родини бобових). На ньому прикріпились і, як намисто, низками звисали виткі стебла зі здутими, мішкоподібними листками. Спочатку нам здалося, що це якісь плоди, а коли уважно роздивилися, то зрозуміли – це видозмінені листки рідкісної рослини дисхидії Раффлезя. Знову ж таки, завдяки Дарині Микитівні поліцейський дозволив зрізати шматочок пагона на живці. Свою цілеспрямованість і наполегливість, незважаючи на перешкоди, Дарина Микитівна спрямувала на організацію цікавої та плідної зустрічі з ботаніками Сінгапурського університету. Під час зустрічі із захопленням розповідала їм про ботанічний музей України, про кожну експозицію, наголошувала на рослинах флори України, особливо Карпат, і запрошувала приїхати й познайомитися з незвичайним для них світом цікавих рослин помірних широт. Один із цих ботаніків потім супроводжував нас до фірми, в якій вирощували орхідеї. Він настільки проникся повагою до нас як фахівців, що попросив працівника фірми подарувати нам деякі види орхідей для нашої колекції.

Після напруженого важкого спекотного дня ми приходили до прохолодних кают і відпочивали, а Дарина Микитівна просила тихенько заспівати. Інколи ми так розспівувалися, що аж із сусідніх кают учасники експедиції сходилися до нас. Місяці, проведені в одній каюті в теплій, дружній злогоді, нас просто зріднили. Інколи були цікаві вечори, коли Дарина Микитівна раптом говорила: «Оце я згадала життя Фрідріха Шопена. Яке воно було складне, але яку музику він залишив навіки». І

розпочинала розповідати, що читала про нього. Так само й про Петра Ілліча Чайковського. Я дивувалася й не могла зрозуміти, коли вона при своїй завантаженості основною роботою встигала читати художню літературу пізнавального напрямку. Тепер, коли я чую пісню «Цвіте терен», то з трепетом у душі згадую, як ми разом її співали.

Після повернення з експедиції ми з Дариною Микитівною проводили разом свята, відвідували театри (хоча й не часто таке бувало), але це – свято для душі – з нею було затишно й тепло в будь-якій ситуації.

На останок неможливо не згадати про її хлібосольність. Коли до неї не зайдеш, вона завжди миттєво пригощала чаєм, готувала смачні вареники та пиріжки з вишнями, сиром і картоплею. Ніхто, крім неї, не вмів так готувати вареники. Вони були настільки смачні, що танули в роті. І це її вміння готувати вареники стало традицією на науково-дослідному судні «Академик Вернадский». Вона організовувала науковців і працівників камбузу для приготування вареників. Тісто у великих кількостях вимішувала тільки власноруч, а ліпили вже всі. Це було справжнє свято Українських вареників серед безкрайнього океану.

Отака вона була – мила, щира україночка, велика вчена, ім'я якої заслужено навечно ввійшло в історію української ботаніки.

Т. М. Черевченко

НЕЗАБУДКА

Таким дещо поетичним і водночас науковим слогом хочеться згадати незабутню Дарину Микитівну Доброчасву. Науковість його полягає в тому, що це один із рослинних об'єктів в її докторській дисертації (рід *Myosotis* L.; нім. «vergißmeinnicht» – не забувай мене!). І дуже відродно, що її учень і колеги пробудили у своїй пам'яті біблійні настанови апостола Павла, який наказував: «пам'ятайте наставників Ваших, які віддали Вам свої знання, свій дух, свою благодать».

Вона пішла з життя, але завжди житиме у своїх працях, у науковій спадщині, в серцях тих, хто її любив. Вона була незвичайною жінкою.

Її природність, душевна відкритість, прямота й відсутність будь-якого конформізму в спілкуванні з людьми залишилися в моїй пам'яті назавжди. Відсутність душевної глухоти могла спонукати її зайти до будь-якого чиновника, якщо справа стосувалася інтересів справедливості й успіху тієї справи, якій вона служила. Різних життєвих парадоксів траплялося на її життєвій стежі чимало, а вона з посмішкою й оптимізмом долала гріховності та гримаси суспільного буття.

У житті кожної людини важливо те, що вона залишила після себе. Дарина Микитівна Доброчасва залишила по собі гарну духовну й матеріальну пам'ять у своїх сучасників. Вона була суспільно активною людиною, щиро відгукувалася на будь-які виклики в житті співробітників Інституту ботаніки АН УРСР і не тільки Інституту. Розмовляла й спілкувалася Дарина Микитівна переважно українською мовою.

Моє знайомство з Дариною Микитівною розпочалося з аспірантських років у Інституті ботаніки АН УРСР у відділі систематики вищих рослин. Своім культурним, а точніше мистецьким, розвитком я зобов'язаний Дарині Микитівні. Чи не єдиним випадком у ці часи в академічному інституті було організоване регулярне відвідування музеїв, театрів, філармонії, інших мистецьких заходів. Дарина Микитівна організувала групу бажаючих, і ми на придбані абонементи кожної неділі (при одному вихідному дні на тиждень) відвідували по черзі Музеї західного, російського й вітчизняного мистецтв, художні виставки тощо, де, прослухавши лекцію фахівця про того чи іншого художника, знайомилися з його творами. Так було в філармонії, в оперному театрі, на гастрольях видатних митців – радянської артистки балету, хореографа Майї Плісецької, французького актора й шансон'є Іва Монтана та інших. Як правило, ці заходи відбувалися в осінньо-зимовий період.

У спогадах виринає й багато інших аспектів, пов'язаних з ім'ям Дарини Микитівни Доброчаєвої, але думається мені, що це зроблять інші її сучасники та друзі. А їх у неї було чимало, особливо в часи будівництва ботанічного музею Інституту ботаніки АН УРСР, який теж залишиться її пам'ятником.

В.І. Чопик

СЛОВО ПРО УЧИТЕЛЯ

«Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учня, він – досконалий учитель».

Л. Толстой

Доля подарувала мені знайомство та співпрацю з багатьма особистостями, цікавими та достойними людьми, але зустріч з Дариною Микитівною Доброчаєвою займає особливе місце в моєму житті. Мені поталанило бути учнем Дарини Микитівни, а потім працювати разом із нею. Її вплив позначився на усій моїй подальшій роботі.

Пам'ять береже багато спогадів із тих незабутніх часів, пов'язаних із Учителем. Найбільше запам'яталася перша зустріч, а ще перша – ботанічна екскурсія, перша наукова лекція від керівника в музеї, перше наукове відрядження, перша наукова публікація.

Незадовго до зустрічі з Дариною Микитівною Доброчаєвою я прочитав у журналі «Наука и жизнь» нарис про ботанічний музей Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР та його керівника, яку уявляв собі як поважного, недосяжного, заглибленого в роботу вченого. У липні 1985 року поїхав до Києва подавати документи для вступу до аспірантури, звичайно хвилювався. У призначений час зайшов до кабінету завідувача ботанічного музею Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного АН УРСР, де мене зустріла Дарина Микитівна – красива жінка, привітна, мила, жвава, яка відразу почала розпитувати про Закарпаття й Ужгород, де вона часто була в експедиціях, про ужгородських ботаніків, з якими її пов'язувала спільна робота та дружні відносини, про їхню роботу. Вона відразу запропонувала мені чай та, як з'ясувалося пізніше, «фірмові доброчаєвські» піріжки. Уже з перших хвилин знайомства зникла напруженість, я почував себе вільно, бесіда була невимушена.

Два місяці по тому я приїхав до Інституту в Київ уже для здачі вступних іспитів. За день перед іспитом зі спеціальності Дарина Микитівна запросила мене до ботанічного музею і цілий день фахово та із захопленням розповідала про дивовижний світ рослин, історію ботанічних досліджень, основні системи, головні систематичні групи рослин, сучасні наукові досягнення. Вона водила мене від однієї зали до іншої, показуючи діарами, біогрупи, фотографії та інші експонати музею, на прикладах найбільш характерних представників різних груп рослин

розказувала про їхню біологію, географію, екологію тощо. Цікавими були її спогади про вчителів, про зустрічі з видатними науковцями, про експедиції, кумедні історії. Її розповіді про флористичні царства Землі та їхніх представників були настільки професійні та яскраві, що, відповідаючи наступного дня на іспиті, я живо уявляв собі природні зони світу, ніби йшов залами музею.

Пригадується й такий кумедний епізод. Одного разу ми з нею їхали у тролейбусі. В салон зайшла літня жінка, яка поверталася з дачі або із села та везла в кошику букет польових квітів. Інша жінка відразу звернула увагу на одну з рослин і поцікавилася її назвою. Перша із них сказала місцеву назву (зараз не можу згадати, про яку рослину йшлося). Тут у «дискусію» втрутилася Дарина Микитівна й назвала українську і латинську наукові назви цієї рослини, які звичайно відрізнялися, і у відповідь почула: «Жіночко, Ви не праві, якщо не знаєте, то не говоріть ...». На це Дарина Микитівна миттєво відреагувала: «Ну, Ви тільки подивіться, мені, ботаніку, доктору наук, будуть казати, як називається ця рослина ...».

Із першого дня навчання в аспірантурі в Інституті, а потому вже як науковий співробітник, я працював із Дариною Микитівною в одному кабінеті й мав нагоду постійно спілкуватися з нею, як щодо наукових питань, так і різних життєвих ситуацій, бути свідком її бесід з колегами з Інституту чи інших установ, що приїжджали у відрядження в Київ. Учителю не тільки допомагала мені в роботі, визначенні рослин, рекомендувала фахову літературу з систематики рослин, консультувала та обговорювала зі мною отримані результати й вчила їх аналізувати. Її поради завжди були фаховими та доброзичливими. Вона часто вела зі мною бесіди з історії ботаніки, про різні літературні новинки, художні виставки, театральні постанови, музичні вечори тощо. З цих розмов вимальовувався образ різнобічної особистості, яка зналася на історії, поезії, музиці, літературі, мистецтві. Часто після роботи Дарина Микитівна йшла на концерти, до театру чи на творчі зустрічі в Будинку письменників та виставки в Будинку художника, а влітку на вихідні полюбляла із подругами Марією Семенівною Речмедіною або Олександрою Василівною Стекольниковою слухати музику у виконанні естрадних оркестрів, що відбувалися в Маріїнському парку. Часто вона запрошувала і мене. Так я вперше почув у виконанні авторів, наприклад, поему Ліни Костенко «Маруся Чурай» та уривки з роману Володимира Яворівського «Марія з полином у кінці ХХ століття», вірші поетів Бориса Олійника та Леоніда Вишеславського, лекції історика Михайла Юліановича

Брайчевського, який розповідав про історію Києва, що відрізнялася від офіційної версії, з Ксенією Колотило, буквинкою, що виїхала до Австрії, а в Україні надрукувала альбом із репродукцією узорів традиційного мистецтва українців – вишиванок, створених нею... Як справжній учитель вона дбала не лише про мою професійну підготовку, але і про те, аби я долучився до класичного і сучасного мистецтва, історії, культури.

Одного разу Дарина Микитівна організувала вечір пам'яті поета Михайла Доленго, її вчителя, професора Михайла Васильовича Клокова. Вона розповіла про його творчий шлях, колеги з Інституту поділилися спогадами про нього, а аспіранти відділу декламували його поезію. Мені випало прочитати вірш «Деревій» зі збірки «Цілюще зілля» (1942–1944), слова якого пам'ятаю й досі: «Він – жовтозорий, голий і росте на кам'яних незайманих могилах. Яка його там доля породила розпитував я чебрецевий степ».

Для ботаніків, природньо, експедиції – це особлива сторінка в науковому житті. На жаль, я не їздив із Дариною Микитівною у тривалі експедиції, хоча вона дуже багато цікавого розповідала мені про свої польові дослідження, поїздки по Україні, на Кавказ, у Середню Азію, на Далекий Схід і на різні континенти світу на науково-дослідницькому судні «Академік Вернадский». І все ж кілька короткочасних ботанічних екскурсій мені запам'яталися. Найбільше – перша з них – навесні 1986 року в околицях Києва. В цей час Дарина Микитівна відпочивала в санаторії у Конча-Заспі і якось мені зателефонувала та запросила, аби я приїхав до неї, щоб разом зібрати матеріал для моїх досліджень. Ми домовилися про зустріч на суботу 26 квітня 1986 року. Автобус довелося чекати досить довго ..., як по тому з'ясувалося, через аварію на Чорнобильській атомній станції. Правду про катастрофу, що сталася тоді, ми дізналися значно пізніше і не офіційно. Десь за дві години я зустрівся із Дариною Микитівною. Вона жваво розповідала, як відпочиває і як працює над коректурою верстки «Определителя высших растений Украины» (до вичитування якого, до речі, були залучені всі аспіранти нашого відділу), як милується першими весняними рослинами, згадала і про академіка АН УРСР Костянтина Борисовича Яцимирського, свого супутника в екскурсіях в околицях санаторію, котрий добре знає рослини і послуговується їхніми латинськими назвами, про те як вона прочитала лекції про лікарські рослини для відпочиваючих і багато іншого. Ми провели невелику екскурсію по лісу, під час якої вона звертала увагу на квітучі на той час рослини, зокрема і на зіновать

руську (*Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wołoszcz.) Klásk.), яка була об'єктом мого дослідження.

Перше наукове відрядження разом із Дариною Микитівною я здійснив до Ленінграда. Пригадую, що, йдучи по території парку Ботанічного інституту імені В.Л. Комарова АН СРСР багато працівників установи привітно з нею здоровалися, розпитували про її справи, знайомих в Україні, їхнє наукове життя. Вона усіх їх знала, але раптом, побачивши чоловіка з густою бородою, зупинилася і здивовано вигукнула: «А этого дедушку я не знаю ...». Він підійшов до нас ближче і, як й інші, ввічливо привітався: «Здравствуйте, Дарья Никитична ... Я Леня Бардунов ...». «Дедушкой» виявився зять Михайла Григоровича Попова, відомий бріолог Леонід Володимирович Бардунов, її добрий давній знайомий, що саме в цей час приїхав з Іркутська до Ботанічного інституту АН СРСР. Тиждень ми працювали в гербарії Інституту, Дарина Микитівна опрацьовувала рід *Trifolium* L., а я – *Chamaecytisus* Link. Багато часу ми проводили в бібліотеці, опрацьовували ботанічну літературу. І гербарій, і бібліотека вразили мене. Тоді ж я познайомився з Миколою Миколайовичем Цвельовим, який саме в той час працював над трибою *Genisteeae* для шостого тому «Флора европейской части СССР» і люб'язно дозволив мені познайомитися з його рукописом. Я мав нагоду обговорити з ним дискусійні питання систематики роду *Chamaecytisus*. Тоді ж познайомилися з Іваном Тихоновичем Васильченком, Валентиною Миколаївною Гладковою, Вірою Михайлівною Виноградовою, Наталією Сергіївною Снігіревською, які особливо опікувалися Дариною Микитівною, а також із молодими колегами, з якими й до тепер підтримую наукові контакти.

У неділю ранком Дарина Микитівна запросила нас на сніданок, пригостивши і Леоніда Володимировича, і мене маленькими пасочками-кулічами. Ми всі разом пили чай, бо саме в той день, 19 квітня 1987 року, була Пасха. Це було дуже зворушливо, тим більше, що в Ленінграді свято не було таким урочистим, як у нас в Україні. По тому ми всі разом вирушили на Серафиміський цвинтар, де похований Михайло Григорович Попов, учитель і колега Дарини Микитівни Доброчасової. Вона показала мені й інші могили відомих ботаніків – Африкана Миколайовича Криштофовича, Олександра Олександровича Федорова, Бориса Костянтиновича Шишкіна, Олександра Петровича Шеннікова, а також інших видатних особистостей. А завершився день приємною вечерею у ресторані «Дем'янова уха», куди нас запросив Леонід Володимирович, під час якої вони багато згадували про Михайла Григоровича Попова, експедиції з

ним, спільну працю. Я відчув, з якою повагою і теплотою Дарина Микитівна відносилася до свого вчителя, та й взагалі до людей.

І звичайно майже кожного дня на вечір у нас із Дариною Микитівною була запланована «культурна програма» – відвідування театрів, музеїв, виставок, знайомство з містом на Неві. Звичайно в Ленінграді було важко придбати квитки на цікаві спектаклі. Пригадую такий епізод. Ми прийшли до Большого театру, де саме була прем'єра опери Джузеппе Верді «Травіата» за участю заслуженого артиста РРФСР Юрія Михайловича Марусіна. Перед будівлею – натовп бажаючих потрапити на виставу. Дарина Микитівна відразу ж попрямувала до директора, і, з випадково не прикритих дверей його кабінету, долинав такий монолог: «Здравствуйте, все титулы, положенные женщине у меня есть – я доктор наук, профессор, заслуженный деятель науки, лауреат государственной премии, директор музея, персональный пенсионер, участник Великой Отечественной войны, в конце концов я гостья из Киева ...» і після кожного із названих нею звань і посад, – напевно, похитування голови директора – мовчазна реакція, що означало відмову. Але вже за мить Дарина Микитівна щаслива виходить із його кабінету, в одній високо піднятій руці тримає два квитки та радісно звертається до мене: «Я ж сказала, что будем сидеть в царской ложе ...».

Зустрічі в гостинній оселі Дарини Микитівни на вулиці Прорізній – це окрема і особлива сторінка. Вона запрошувала на обіди своїх колег по ботанічному музею та відділу вищих рослин Інституту, часто сюди заходили співробітники університетського та академічного ботанічних садів, науковці з Донецька, Харкова, Москви та Ленінграда, що приїжджали до Києва у відрядження, її численні знайомі. Тут завжди збиралося добірне товариство. Розмови велися на різні цікаві теми, як наукові, так і життєві. Дуже часто приходили до Дарини Микитівни за порадою або просити допомоги. І вона жодного разу не відмовила. Вона познайомила мене, наприклад, з родиною Ольги Іванівни Шмальгаузен, онукою ботаніка Івана Федоровича та донькою зоолога Івана Івановича Шмальгаузенів, Сигізмундом Семеновичем Харкевичем та Вірою Михайлівною Виноградовою з Росії, Левком Юрійовичем Клеоповим зі США, старшим сином Юрія Дмитровича Клеопова, Вандою Грембецькою з Польщі та багатьма іншими.

Дарина Микитівна долучила мене також до досліджень з історії ботанічної науки, якими вона активно в той час займалася. Зокрема завдяки її ініціативі та за безпосередньої участі опубліковано «Вибрані праці» Михайла Григоровича Попова, рукопис незахищеної докторської дисертації Юрія Дмитровича Клеопова. Вона також присвятила цікаві наукові розвідки про репресованих ботаніків Олександра Алоїзовича Янату та Нестора Теодоровича Гаморака, багатьох незаслужено забутих чи замовчуваних вчених, поновлюючи справедливість. Дарина

Микитівна дуже відповідально ставилася до роботи, використовувала велику кількість матеріалів – літературні, архівні, епістолярні, спогади рідних і знайомих. Ця її діяльність справила на мене великий вплив, викликавши бажання наслідувати її та розвивати цей напрямок досліджень. Разом із Дариною Микитівною та Антоніною Пилипівною Ільїнською та іншими ми опублікували кілька праць з історії науки, зокрема присвячених натуралісту Опанасу Семеновичу Роговичу, в яких висвітлили його науковий доробок як ботаніка, геолога, палеонтолога, археолога, опублікували його листи. Саме під час роботи з Дариною Микитівною я побачив, як відповідально вона ставилася до справи, за зібраними нею відомостями вона бачила не архівні документи, а живу людину і намагалася відтворити справедливе бачення її долі.

Світлий образ Дарини Микитівни Доброчасвої, досконалого Вчителя, людини, що творила добро, назавжди береже моя пам'ять!

М.В. Шевера

Фото 1. В'їзд в село Хижники (Хмельницька обл.).
Фото Л.М. Клименко та Н.В. Огородник. 2016 р.

Фото 2. Село Хижники, Романів кут .
Фото Л.М. Клименко та Н.В. Огородник. 2016 р.

Фото 3. Село Хижники, Романів кут, ставки.
Фото Л.М. Клименко та Н.В. Огородник. 2016 р.

Фото 4. Хижницька школа, в якій навчалася Д.М. Доброчаєва.
Фото Л.М. Клименко та Н.В. Огородник. 2016 р.

Фото 5. Д.М. Доброчаєва.
30-ті роки ХХ ст.
З архіву Д.М. Доброчаєвої

Фото 6. Д.М. Доброчаєва
40-і роки ХХ ст.
З архіву Д.М. Доброчаєвої

Фото 7. Д.М. Доброчаєва (сидить перша ліворуч) серед
співробітників Інституту ботаніки АН УРСР. 1947 р.
З рхіву Інституту

Фото 8. Д.М. Доброчаєва (в центрі стоїть) серед учасників однієї з перших повоєнних експедицій в Карпати. 1947 р.
З архіву Інституту

Фото 9. Д.М. Доброчаєва (стоїть в центрі в третьому ряду) із жінками. Інституту ботаніки АН УРСР. 8 березня 1948 р.
З архіву Інституту

Фото 10. Д.М. Доброчасва (в центрі в першому ряду) з учасниками експедиції Інституту ботаніки АН УРСР з М.Г. Поповим (другий праворуч у третьому ряду), студентами Ужгородського державного університету та їхнім викладачем В.І. Комендаром (перший праворуч у третьому ряду) 1955 р. Нікитський ботанічний сад.
 Фото з архіву В.І. Комендара

Фото 11. Лауреати Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (зліва направо): М.І. Котов, А.І. Барбарич, Д.М. Доброчасва, М.В. Клоков, Д.К. Зеров. 1969 р. Ботанічний музей Інституту ботаніки АН УРСР. З архіву Інституту .

Фото 12. Засідання Президії АН УРСР.
Перший ряд (зліва направо): Б.В. Заверуха, Д.М. Доброчаєва,
О.Б. Блюм, А.М. Окснер. 1970 р. З архіву Інституту

Фото 13. Д.М. Доброчаєва (в центрі) зі співробітниками
ботанічного музею Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН
УРСР за монтуванням музейних експонатів. 1979 р.
З архіву Інституту

Фото 14. Т.М. Червченко та Д.М. Доброчасєва під час експедиції на науково-дослідному судні «Академик Вернадский». 1981 р.
З архіву Д.М. Доброчасєвої

Фото 15. Б.Б. Ситенко та Д.М. Доброчасєва під час експедиції на науково-дослідному судні «Академик Вернадский». 1981 р.
З архіву Д.М. Доброчасєвої

Фото 16. Д.М. Доброчаєва (стоїть друга ліворуч) серед членів
вченої ради Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР.
80-ті роки ХХ ст. З архіву Інституту

Фото 17. Д.М. Доброчаєва (в центрі сидить) серед співробітників
відділу вищих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного
АН УРСР. 1985 р. З архіву Інституту

Фото 18. Д.М. Доброчаєва (в центрі стоїть) серед членів спеціалізованої вченої ради при Центральному республіканському Ботанічному саду АН УРСР. 1988. З архіву С.В. Клименко

Фото 19. У ботанічному музеї Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР (зліва направо у першому ряду): Б.Є. Патон, К.М. Ситник, Є.П. Вєліхов, Д.М. Доброчаєва. 80-ті роки ХХ ст. З архіву Інституту

Фото 20. Д.М. Доброчасва (в центрі) з Р.О. Лисенко (ліворуч, онукою композитора М.В. Лисенка) та родиною Клеопових 90-ті роки ХХ ст.
З архіву Д.М. Доброчасвої

Фото 21. Поворот на село Самостріли (батьківщина ботаніка академіка АН УРСР В.І. Липського), автодорога «Житомир – Рівне» (зліва направо): Г.П. Мокрицький, Д.М. Доброчасва, С.С. Грум-Гржимайло (онука В.І. Липського) з онуком. 1988 р. Фото В. Журавльова

Фото 22. Делегати V з'їзду Українраїнського ботанічного товариства біля пам'ятного знаку «Центр Європи». Д.М. Доброчаєва (сидить ліворуч). 1972 р. З архіву Д.М. Доброчаєвої

Фото 23. Д.М. Доброчаєва в Швейцарії. 90-і роки ХХ ст. З архіву Д.М. Доброчаєвої

Фото 24. Л.І. Мусатенко, І.О. Дудка, Д.М. Доброчаєва. Івано-Франківськ. 1987. З архіву Інституту

Фото 25. Д.М. Доброчаєва та М.В. Шевера в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. 1990 р. Фото І.В. Шевери

Фото 26. Д.М. Доброчаєва, В.В. Протопопова, В.С. Шевера в Закарпатському музеї народної архітектури та побуту. 1990 р.
Фото І.В. Шевери

З М І С Т

<i>Шевера М.В., Протопопова В.В., Львівська А.П.</i> Передмова	3
<i>Доброчаєва Д.Н.</i> Автобіографія	5
С п о г а д и	
<i>Бурда Р.І.</i> Дарина Микитівна Доброчаєва – поряд і на відстані ...	7
<i>Грамма В.М.</i> За консультацією до Дарини	11
<i>Доброчаєва Н.Л.</i> Моя любимая свекровь	14
<i>Довгалюк І.У.</i> Згадуючи Дарину Микитівну	16
<i>Івченко І.С.</i> Становлення науковця в оточенні улюблених людей і рослин	17
<i>Клименко С.В.</i> Незабутнє	21
<i>Клеопов А.Г.</i> Воспоминания о Дарине	23
<u>Комендар В.І.</u> Душа Інституту	26
<i>Кошова М.М.</i> Дарина Микитівна Доброчаєва була незвичайна, була надзвичайна, була особлива	30
<i>Любінська Л.Г.</i> Взірєць високопорядної людини, науковця і учителя	31
<i>Мельник В.І.</i> Видатна та гармонійна особистість	33
<i>Мокрицький Г.П.</i> Моя співавторка – щедра українська Дарина!	35
<i>Морозюк С.С.</i> Господиня-берегиня	39
<i>Мусатенко Л.І.</i> Любимою Дар'юшці!	40
<i>М'якушко Т.Я.</i> Спогади про Дарину Микитівну Доброчаєву. ...	41
<i>Огородник Н.В.</i> Зустріч Дариною Микитівною Доброчаєвою я пам'ятатиму завжди	43
<i>Протопопова В.В.</i> Штрихи до портрету Дарини Микитівни Доброчаєвої	44
<i>Ситенко Б.Б.</i> Я щасливий, що доля звела мене з Дариною Микитівною Доброчаєвою	47
<i>Ситник К.М.</i> Дар'я, Дар'юшка, Дар'я Микитівна, Дарина Микитівна Доброчаєва	49
<i>Топачевський А.О.</i> Дивний, незвичайний талант	52
<i>Тохтарь В.К.</i> Моя перша зустріч із Дариною Микитівною Доброчаєвою	53
<i>Черевченко Т.М.</i> Народжена для добра і любові	55
<u>Чопик В.І.</u> Незабудка	58
<i>Шевера М.В.</i> Слово про Вчителя	60

Науково-популярне видання

Національна академія наук України
Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного

ДАРИНА МИКИТІВНА ДОБРОЧАЄВА У СПОГАДАХ

Літературний редактор М.М. Кошова
Компютерна верстка: В.С. Павленко-Баришева, М.В. Шевера

Видавництво Українського фітосоціологічного центру
Київ-28, проспект Науки, 15/40, тел. (044) 52 –41–161

Підписаної до друку 03.06. 2016 р.

Формат 60×84×1/16

Друк різнографічний. Папір офсетний. Гарнітура Times New
Roman.

Умов. друк. арк. 3,5. Умов. вид. арк. 3,8. Зам. № 120.

Надруковано в друкарні
Українського фітосоціологічного центру